

КУЛЬТУРА ОЧИМА ГРОМАД: АНТРОПОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛТАВЩИНИ

Полтава – Київ, 2026

Дослідницька команда:

Олексій Москаленко — керівник дослідження

Тіна Полек — керівниця дослідження

Анна Захаренкова

Юлія Соболю

Ірина Стратієнко

Даяна Щур

Авторка інформаційно-аналітичної довідки

Катерина Ткаченко

Дослідження виконане на замовлення культурної агенції **«Терени»**
за підтримки **Фундації Множина**.

Позиція культурної агенції «Терени» та Фундації Множина може не збігатися з думками респондентів і респонденток та авторів і авторок дослідження.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	5
1.1. Що таке культура	5
1.2. Мета і завдання дослідження	6
1.3. Методологічний інструментарій дослідження	7
1.4. Географія польової роботи	9
РОЗДІЛ 2. ПРОВАЙДЕРИ КУЛЬТУРИ НА ПОЛТАВЩИНІ	10
2.1. Хто і як формує «культуру» в громадах	10
2.2. Формальні інституції	15
2.3. Неформальний сектор та локальні активісти	18
2.4. Церква	22
РОЗДІЛ 3. ІНФРАСТРУКТУРА КУЛЬТУРИ	23
3.1. Інституційне середовище та матеріальна спадщина	23
3.2. Альтернативні простори культури	30
3.3. Публічні простори	34
3.4. Цифрова інфраструктура	40
3.5. Міжміське сполучення	40
3.6. Інфраструктурні трансформації під впливом війни	42
РОЗДІЛ 4. ПОВСЯКДЕННЯ ТА ПОПИТ НА КУЛЬТУРУ	45
4.1. Побутові та економічні бар'єри	45
4.2. Феномен «низової» культури	46
4.3. Культура для своїх і культура на експорт	49
4.4. Первинність пропозиції та механізми вирощування попиту	51
ВИСНОВКИ	54
РЕКОМЕНДАЦІЇ	56
СТАТИСТИЧНО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛТАВСЬКОЇ	
ОБЛАСТІ. Інформаційно-аналітична довідка	60

ВСТУП

Полтавщину в загальнонаціональному наративі традиційно позиціонують як «колиску української ідентичності», в якій формувалися основи української літературної мови і з якої вийшли класики літератури, унікальні народні промисли та багатий фольклор. Проте за цим канонічним, парадним фасадом «малої батьківщини» української культури ховається значно складніша, фрагментована і суперечлива реальність. Сьогодні в культурному житті Полтавської області відбуваються глибокі трансформації, і звичні уявлення про культурний процес різко контрастують із повсякденним досвідом мешканців громад. Регіон опинився у ситуації, коли старі, радянські, моделі організації культурного простору остаточно втратили життєздатність, а нові інструменти та сенси лише стихійно зароджуються в громадах.

Актуальність цього дослідження полягає в необхідності переосмислити саме поняття «культура» в умовах воєнного часу з його безпрецедентними викликами, демографічних зрушень та тривалої економічної кризи. Коли суспільство вимушене балансувати між потребою фізичного виживання та прагненням зберегти людську спільність, культура перестає бути додатковою, декоративною сферою і стає фундаментальною умовою соціальної стійкості. Розуміння живих, низових процесів на Полтавщині є ключем до виправлення системних помилок у регіональній політиці, що робить цей аналіз критично важливим і для локального менеджменту, і для розробки загальнонаціональних стратегій відновлення, зокрема взаємодії з міжнародними донорськими програмами.

Завдяки антропологічному погляду дослідницька команда безпосередньо занурилася в локальний контекст через інструменти глибинних інтерв'ю та залученого спостереження (польовий етап відбувався протягом квітня — травня 2026 року). Такий методологічний вибір уможливив деконструкцію стереотипів, оголення прихованих механізмів взаємодії всередині громад, а також фіксацію життєздатних альтернативних майданчиків — від концептуального бізнесу до цифрових проявів солідарності. Отриманий у результаті польової роботи реальний життєвий досвід ліг в основу прикладних рекомендацій, орієнтованих на громадські організації, органи місцевого самоврядування та міжнародних партнерів.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічний каркас цього дослідження спирається на підходи сучасної антропології, що розглядає культуру як цілісний спосіб життя спільноти. Спираючись на семіотичну концепцію, дослідницька команда сфокусувалася на інтерпретації значень і смислів, які мешканці Полтавщини вкладають у свої щоденні дії, дозволення та неформальні практики.

1.1. Що таке культура

Перш ніж перейти до аналізу культурного ландшафту Полтавщини, необхідно чітко окреслити теоретичні рамки ключового поняття дослідження.

Кембриджський словник пропонує класичне визначення поняття «культура» — це «спосіб життя, зокрема звичаї і вірування, певної групи людей у конкретний час; ставлення, поведінка, думки тощо групи людей у суспільстві»¹. Водночас визначення UNESCO уточнює, що культура є «сукупністю відмінних духовних, матеріальних, інтелектуальних та емоційних ознак, які характеризують суспільство або соціальну групу. Вона охоплює не лише мистецтво та літературу, але й спосіб життя, фундаментальні права людини, системи цінностей, традиції та вірування»².

У межах цього дослідження ми розглядаємо поняття «культура» у широкому антропологічному вимірі, що включає все життя спільноти. **Культура охоплює щоденні практики, звички, колективні цінності, неформальні правила поведінки та символічні смисли, якими люди наповнюють свою буденність.** Це динамічна система, яку безперервно творять, відтворюють, трансформують та переосмислюють ті, хто в ній живе.

Теоретичним фундаментом такого розуміння є семіотичний підхід американського антрополога Кліффорда Гірца. У класичній праці «Інтерпретація культур» він визначає культуру як **«систему успадкованих уявлень, виражених у символічних формах, за допомогою яких люди спілкуються, зберігають і розширюють знання про життя та ставлення до нього»**³. Відповідно людина є істотою, заплутаною у «павутині смислів»⁴, тоді як аналіз цієї павутини можливий лише шляхом інтерпретацій та пошуку значень.

Досліджувати культуру Полтавщини з цієї перспективи означає розшифрувати ті значення та смисли, які місцеві мешканці вкладають у свої щоденні дії, дозволення, взаємодію та навколишній простір. **Таке розуміння вимагає**

¹ Cambridge Dictionary. (n.d.). Culture. In Cambridge dictionary. Retrieved September 1, 2026, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/culture>

² UNESCO. (n.d.). Culture. Retrieved September 1, 2026, from <https://www.unesco.org/en/query-list/c/culture>

³ Geertz, C. (1973). The interpretation of cultures. Basic Books, P.89

⁴ Geertz, C. (1973). The interpretation of cultures. Basic Books, P.5

критичного переосмислення самого терміна «культура» та свідомого дистанціювання від радянського колоніального дискурсу «окультурювання», який тривалий час домінував у державній політиці та трактував культуру як насадження уніфікованих, ідеологічно схвалених державою норм «згори» тим верствам населення, які вважалися «недостатньо культурними». Ця застаріла парадигма маргіналізувала традиційні низові практики українців, у яких звичайна людина історично виступала активним співавтором спільного життя. У сучасному ж культурному просторі вона часто є пасивним споживачем готового продукту. На противагу такому підходу, у цьому звіті культура постає як жива, динамічна система повсякденних виборів, практик дозвілля, локального спорту, підприємництва та низової солідарності мешканців області.

Саме тому фокус нашої роботи зміщується з офіційних звітів на безпосередній життєвий досвід людей у громадах. Такий підхід дозволяє виявити справжні, часто невидимі для системи соціокультурні процеси, які насправді формують сьогодення та майбутнє регіону.

1.2. Мета і завдання дослідження

Головна **мета** цього дослідження полягає у здійсненні комплексного, глибокого аналізу культурного життя Полтавської області. Дослідження спрямоване на те, щоб виявити реальний стан культурної інфраструктури, зафіксувати живий повсякденний попит мешканців на культурні практики, а також запропонувати органічні та дієві шляхи підтримки місцевого життя, які б виходили з реальних потреб та інтересів людей.

Для досягнення поставленої мети дослідницька команда визначила та по-слідовно вирішила низку **завдань**.

По-перше, необхідно було з'ясувати, який саме зміст складають мешканці Полтавщини різного віку, статі й соціального статусу в саме поняття «культура» та де пролягає межа між офіційним розумінням цього терміна і його повсякденним сприйняттям.

По-друге, слід було провести детальний аналіз діяльності локальних провайдерів культури. Це вимагало вивчення особливостей роботи і **формальних інституцій**, до яких належать бюджетні установи (будинки культури, музеї, бібліотеки, школи, коледжі тощо), і представників **неформального сектору**, зокрема низових активістів, громадських організацій, незалежних митців, локальних лідерів думок та представників креативного бізнесу. Такий поділ може видатися нетиповим, проте він найкраще передає суть категоризації, яку пропонує використовувати дослідницька команда.

По-третє, важливим завданням було дослідити теперішній стан культурної та соціальної інфраструктури регіону. Дослідницька команда аналізувала

офіційні установи, доступність і популярність альтернативних локацій (парків, кав'ярень, річкових пляжів, громадських просторів) та навіть якість доріг, що напряду впливає на мобільність і культурний обмін всередині області.

По-четверте, необхідно було описати структуру щоденного попиту на культурне дозвілля та зафіксувати ключові бар'єри, що обмежують залученість населення. Серед таких факторів ми звертали особливу увагу на фінансові обмеження, критичний брак вільного часу, психологічний тиск та безпекові виклики повномасштабної війни, а також виражений гендерний дисбаланс у сфері праці та відпочинку.

По-п'яте, фінальним завданням було сформулювати прикладні рекомендації для громадського сектору, органів місцевого самоврядування та міжнародних донорських організацій, які б допомогли реформувати локальну культурну політику і створити сприятливі умови для розвитку низових громадських ініціатив.

1.3. Методологічний інструментарій дослідження

Для дослідження такого складного і багатогранного явища, як культура, найбільш релевантним та продуктивним виявилось застосування етнографічних методів роботи. Цей методологічний вибір дозволив зафіксувати не лише те, що люди декларують, а й те, як вони насправді діють у повсякденному житті.

У межах цього дослідження ми розглядаємо поняття **«етнографія»** не просто як класичний опис побуту, а як гнучку якісну методологію та дослідницьку стратегію. Сучасна академічна рецепція цього методу трактує етнографію як тривале занурення в поле через залучене спостереження та глибинні інтерв'ю, щоб дослідити, як люди взаємодіють у повсякденному житті, створюють спільні смисли і будують зв'язки у своїх спільнотах⁵.

В українському науковому просторі використання терміна «етнографія» має свою специфіку та історично розмежовується з терміном «етнологія»⁶. В радянській академічній традиції етнографію сприймали як описову дисципліну, що відповідає за польовий збір, фіксацію та систематизацію емпіричних фактів народної культури (традиційного одягу, житла, обрядовості тощо). Натомість після розпаду СРСР в українському академічному середовищі етнологію вважали вищим теоретичним рівнем пізнання, який дає змогу проаналізувати зібраний матеріал. Цей поділ суттєво відрізняється від західної антропологічної та соціологічної традиції, де етнографія є передусім методом (не окремою дисципліною) і може бути використаною для дослідження будь-яких, а не лише традиційних, спільнот.

⁵ Kramer, M. W., & Adams, T. E. (2017). Ethnography. In M. Allen (Ed.), *The SAGE encyclopedia of communication research methods* (pp. 461–465). SAGE Publications.

⁶ Скрипник, Г. А. (2005). Етнологія, етнографія, етнологія. В В. А. Смолій (Ред.), *Енциклопедія історії України* (Т. 3: Е–Й). НАН України, Інститут історії України; Наукова думка.

Водночас у масовій українській культурі термін «етнографія» зазнав значного звуження, консервації та романтизації, оскільки в повсякденному дискурсі його здебільшого асоціюють із минулим — архаїчним селянським побутом XIX століття, обрядами, ритуалами тощо. На противагу цьому спрощеному баченню сучасні якісні дослідження повертають етнографічному методу його первинний сенс, демонструючи, що етнографія є інструментом вивчення живого сьогодення, який дозволяє фіксувати актуальні практики, мотиви та щоденні вибори людей тут і зараз.

Методологічний інструментарій дослідження включав комплекс якісних методів, де провідне місце посідало залучене спостереження. Дослідники безпосередньо проживали у громадах, що дало змогу адаптуватися до ритму місцевого життя та зафіксувати приховані соціальні зв'язки. Цей метод поєднувався із проведенням напівструктурованих та неструктурованих глибинних інтерв'ю з представниками офіційного культурного сектору, локальними активістами, підприємцями, молоддю, людьми, котрим довелося переїхати через війну, та звичайними перехожими. Оскільки для більшості учасників команди тема Полтавщини була новою, а п'ять із шести дослідників раніше ніколи не перебували в цій області довше кількох днів, це дозволило зберегти унікальну дослідницьку позицію «свіжого погляду», або «погляду чужинця». Така дистанційованість мінімізувала упередженість, допомогла уникнути стереотипного сприйняття регіону й дозволила зафіксувати унікальні особливості полтавського повсякдення без передчасного теоретизування.

Для тріангуляції даних⁷ після завершення польового етапу було проведено серію експертних інтерв'ю з п'ятьма фахівцями у сфері культури та культурного менеджменту, які не брали участі в польових виїздах, що дозволило поглянути на зібраний матеріал з дистанції. Також було здійснено кабінетне дослідження, що полягало в аналізі локальних спільнот та обговорень у соціальних мережах Facebook та Instagram. Крім того, до аналізу було долучено результати онлайн-опитування користувачів на ресурсах культурної агенції «Терени»: ми використали 41 відповідь про нинішнє культурне життя та потреби громад як додаткові дані для верифікації, що доповнило знахідки етнографічної частини дослідження.

Важливим етичним принципом цього дослідження є анонімність учасників та окремих локацій. У звіті ми свідомо не називаємо імен більшості респондентів і часто описуємо населені пункти як «одне з міст» чи «одне з сіл Полтавщини». Такий підхід має дві мети. По-перше, він захищає приватність людей, які відверто ділилися з нами власним досвідом, і запобігає будь-яким потенційним непорозумінням чи конфліктам усередині громад. По-друге, це дозволяє читачеві сфокусуватися на системних процесах, спільних викликах та типових ситуаціях, які є характерними для всієї області, й не зводити аналіз до обговорення конкретних осіб чи закладів культури.

⁷ Тріангуляція даних – використання кількох методів дослідження або джерел даних у якісних дослідженнях для валідації та холистичного розуміння даних.

1.4. Географія польової роботи

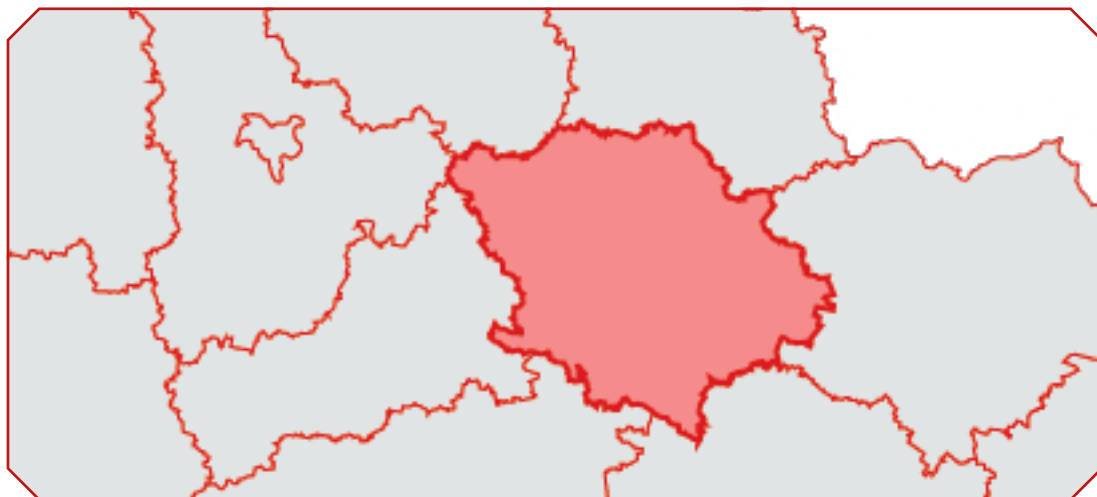
Щоб отримати валідні дані, охопивши різноманітні соціокультурні контексти Полтавської області, дослідницька команда здійснювала польову роботу за чіткою трирівневою географічною моделлю. Дослідники відвідали **сімнадцять населених пунктів**, які суттєво відрізняються за чисельністю населення, економічним профілем, рівнем інфраструктурного розвитку та соціокультурною динамікою.

Перший рівень географічної моделі охопив **чотири великі міста** області з чисельністю населення від тридцяти п'яти до трьохсот тисяч мешканців. У цих адміністративних та промислових центрах дослідницька увага фокусувалася на функціонуванні мережевих культурних закладів, великих музеїв та коледжів, аналізі неформальних молодіжних рухів, міського простору, а також на особливостях взаємодії комерційного сектору з локальними культурними ініціативами.

Другий рівень дослідження охопив **шість містечок** із чисельністю населення від десяти до двадцяти п'яти тисяч мешканців. У цих локаціях команда детально вивчала формування та функціонування унікальних локальних ідентичностей.

Третій рівень польової роботи охопив **сім сільських населених пунктів** Полтавщини. Тут дослідники оцінювали стан місцевих клубів та бібліотек, вивчали специфіку культурного життя в дачний сезон і поза ним, а також досліджували інтеграцію людей, котрим довелося переїхати через війну, в життя локальних сільських спільнот.

Під час польових експедицій дослідники відвідували найрізноманітніші простори дозвілля та соціальних практик: краєзнавчі музеї, сільські та міські будинки культури, бази відпочинку, приватні етносадиби, групові заняття з йоги, підліткові вечірки на вулицях, звітні концерти тощо. Це дозволило команді здійснити об'ємне та багатовимірне фіксування життєвого ритму Полтавщини.

РОЗДІЛ 2. ПРОВАЙДЕРИ КУЛЬТУРИ НА ПОЛТАВЩИНІ

Аналіз акторів, які формують культурне поле Полтавщини, виявляє складну координаційну систему, де взаємодіють принципово різні логіки організації суспільного життя. У цьому розділі ми сфокусувалися на деконструкції сприйняття мешканцями своєї ролі у соціокультурних процесах, а також на виявленні ключових рушійних сил у культурі регіону.

У межах дослідження детально розглянуто діяльність двох автономних категорій організаторів: формальних інституцій, які функціонують у межах державного фінансування та регламентованої звітності, і неформальних лідерів, які спираються на низовий ентузіазм, бізнес-моделі чи міжнародну грантову підтримку. Окрему аналітичну увагу приділено прихованому напруженню та точкам дотику між цими секторами, гендерному дисбалансу в управлінні культурою, а також впливу міграційних хвиль і повномасштабної війни.

2.1. Хто і як формує «культуру» в громадах

Спроба зазирнути за лаштунки офіційних культурних заходів на Полтавщині потребувала особливої делікатності та уваги до деталей повсякденного життя. Перші ж кроки в напрямку прямого діалогу з мешканцями міст і сіл виявили значну різницю між формальним розумінням процесу творення культури та його реальним проживанням на місцях. Особливо відчутними виявилися суб'єктивні уявлення людей про власну роль у цих процесах.

Під час польової роботи та обговорення питань культури з мешканцями Полтавщини дослідники регулярно стикалися із бар'єрами у спілкуванні. Люди часто ніяковіли, соромилися дати «неправильну» або «недостатньо розумну» відповідь, стверджували, що у них в громаді «немає жодної культури», або ж знецінювали свої творчі хобі та практики як щось несуттєве. Саме тому занурення в повсякдення через антропологічну оптику допомогло подолати цей розрив і побачити культуру там, де самі носії її спочатку не помічали.

Як виявилось, мешканці невеликих міст та сіл переважно вважали «культурою» організовані події у певній локації з певною тематикою. Натомість мешканці великих міст Полтавщини сприймали «культуру» дещо ширше — як відвідини кав'ярень чи заняття хобі. Крім організованих подій та окремих форматів проведення часу «серед людей», мешканці Полтавщини також називали культурою таку поведінку людей, яка базується на взаємній повазі та «вихованості». Ще одним проявом «культури», на їхню думку, є стан інфраструктури громади, вигляд громадських просторів і пам'яток архітектури.

При цьому культура в очах мешканців Полтавщини — це щось високе, недоступне, пов'язане з професійною творчістю чи мистецтвом, часто привезене: *«Культура — це тільки те, що привезли звідкись: у нас її нема»*.

Якщо йдеться про організацію культурного життя громади, то мешканці Полтавщини апелюють до двох видів «провайдерів». Перший — це офіційні інституції, до яких належать будинки культури, музеї, бібліотеки, навчальні заклади. Вони повністю залежать від бюджетного фінансування і тривалий час працюють за встановленою формальною логікою надання культурних послуг та показників, визначених «згори». Другі — це неформальні установи, засновані переважно мешканцями громади, котрі діють у культурному полі без сталої підтримки, переважно за рахунок грантів та внесків їхніх аудиторій. Взаємини між цими секторами є окремою важливою темою, адже подекуди вони працюють в синергії, а подекуди конкурують за простір чи обмежену підтримку влади.

Люди, які наповнюють «культуру» Полтавщини, на думку мешканців області, належать до різних професійних категорій і вікових груп: це працівники будинків культури, коментатори у Фейсбуці, власники етносадиб, вчителі, митці, організатори спортивних заходів, небайдужі діаспоряни тощо. Ентузіазм цих людей та їхню відданість справі вважають головним двигуном, який рухає культурне життя регіону. Про їхню мотивацію яскраво свідчать польові нотатки після відвідин одного з музеїв у невеликому місті: *«Працюють без вихідних, чергуються між собою, на своїй ініціативі: "А то що ж, хтось прийде, захоче сходити в музей, а ми закриті. Ні, хай люди приходять"»*.

Зображення 1. Фото з дослідницької експедиції

Основа культурного життя, вважають мешканці Полтавщини, лежить на плечах працівниць та працівників формального сектору. Вони наголошують, що культура — це відповідальність держави. Працівники й працівниці будинків культури, музеїв, бібліотек, а також учителі й учительки формують місцеву «еліту». Це люди політично й соціально активні, які знають історію і готові відреагувати на важливі запити громади.

При цьому культура на Полтавщині тримається переважно на жінках, серед яких директорки будинків культури, музейниці, активістки та організаторки фестивалів. В одному з відвіданих готельних комплексів дослідникам окреслили чіткий розподіл відповідальності, де чоловіки доглядають за тваринами і косять газони, а творчий і організаційний зміст діяльності лежить на жінках з родини власників.

Одна з респонденток дала чітке пояснення такому гендерному розподілу, зазначивши, що фізична робота традиційно лишається за чоловіками, а культура тримається на «ідейних» жінках. Оскільки культура здебільшого не є прибутковою сферою, її вважають напівволонтерським, хоча й суспільно важливим заняттям. Такий розподіл визначає, хто в громаді бере на себе роль «провайдера» культури, а хто забезпечує матеріальну підтримку.

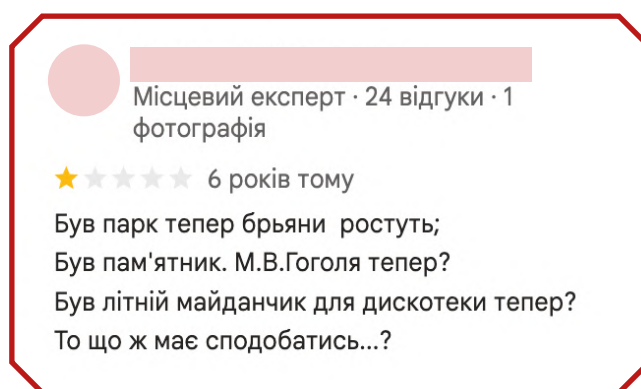
Утім, і для формальних, і для неформальних провайдерів культури взаємини з місцевою владою виявляються однією з найболючіших тем. Працівниці будинків культури, з якими спілкувалися дослідники, часто нарікають на якість взаємодії з сільськими головами: ті, за їхніми словами, саботують, відкладають, не включаються у діяльність клубу. Коли одна з працівниць формальної установи склала мандат депутатки місцевої ради, колеги одразу занепокоїлися: *«Тепер усе загнеться»*. Підтримка культури на місцевому рівні залишається несистемною і тримається на конкретній людині, яка готова «продавлювати» питання нагору.

Окремим викликом для соціокультурного ландшафту Полтавщини, особливо у великих міських центрах, є наслідки тривалого зросійщення. Цей феномен залишається актуальним особливо для людей старшого віку. За спостереженнями дослідниць, будь-яка спроба актуалізувати тему українізації у великих містах регіону нерідко наражається на психологічний та соціальний опір: *«Коли їм [співрозмовникам] навіть трошки намагаєшся про це сказати, вони йдуть у відмову. Одразу закриваються і не хочуть про це говорити»*. Подібні настрої трапляються і серед керівників деяких офіційних культурних інституцій. Для молоді, яка виросла в російськомовному середовищі, але зараз гостро відчуває потребу свідомо «повертати своє», така позиція старшого покоління стає особистою трагедією, оскільки останні часто взагалі не визнають необхідності змін.

Утім, в одному великому місті нам навели приклад, як окремі люди з сектору культури змогли частково змінити ситуацію. Деякі вчителі впродовж останніх двох десятиліть послідовно вели цю роботу з дітьми, і саме це дало довгостроковий ефект: їхні учні значно активніше переходять на українську мову. Освітняни своїм досвідом підтверджують важливу закономірність: **оскільки в малих і середніх громадах культура та освіта функціонують у нерозривному симбіозі, саме шкільні вчителі залишаються головним каналом, через який цінності, мова та ідентичність можуть ефективно транслюватися наступним поколінням.**

Паралельно польові матеріали фіксують специфічну ностальгію мешканців за минулим. Важливо наголосити, що цей смуток не пов'язаний із радянською ідеологією чи імперським державним устроєм як такими. Насправді люди тужать за відчуттям живого спільного простору та колишньою легкістю комунікації. Так, Лубни сумують за масштабним Днем міста; Гадяч — за людними святами з музикою в центрі; Кобеляки згадують концерти просто неба та фестиваль «Вйо Кобеляки», а Миргород — повноцінний Палац культури на 1000 місць, який наразі закритий.

Найчастіше мешканці з теплом говорять про 2000-ні роки. У цей період культурна інфраструктура ще працювала за інерцією, проте вже позбулася жорстких радянських ідеологічних обмежень. Люди сумують за активнішим соціокультурним життям: більшою кількістю відкритих закладів, економічною зайнятістю та можливостями зібратися разом. До того ж будь-який часовий проміжок до 2022 року психологічно сприймається як «чудовий», адже для багатьох респондентів він збігався з роками молодості та сподіваннями на світле майбутнє.

Зображення 2. Коментар Google Maps про один із будинків культури в невеликому місті

Антропологи описують таку ностальгію в постсоціалістичних суспільствах як специфічний спосіб артикуляції втраченого суспільного ладу — передбачуваності життя, відчуття спільності та наявності майданчиків для зустрічей⁸. Це радше емоційна форма сказати «зараз гірше», яка є тугою за спроможною соціальною інфраструктурою та реакцією на пустку, що виникла після її руйнації, аніж бажанням повернути стару політичну систему.

Ця сама ментальна та естетична інерція пояснює і той факт, що на Полтавщині досі регулярно фіксують публічне прослуховування російської музики. Існування прихованих причин споживання контенту мовою ворога навіть після чотирьох років повномасштабної війни є відомим соціолінгвістичним та антропологічним феноменом, який спостерігався у багатьох світових конфліктах. Побутові споживацькі практики формуються роками і змінюються набагато повільніше, ніж політичні погляди чи загальносуспільні норми. Через відсутність альтернативної звички виникає стійкий розрив: людина може щиро займати проукраїнську позицію, але в побуті за інерцією продовжувати слухати російський шансон, сприймаючи його суто крізь призму набутої раніше естетичної звички.

Коли ми намагаємося проаналізувати соціокультурні практики людей, важливо не вдатися до спрощення інтерпретацій. Наприклад, те, що мешканці

⁸ Ghodsee, K. (2011). *Lost in transition: Ethnographies of everyday life after communism*. Duke University Press.

Полтавщини не протидіють активно чинним церквам Московського патріархату у своїх громадах, не обов'язково свідчить про байдужість чи політичну лояльність до Москви. Причини лояльності до УПЦ МП можуть бути особистими: спадкоємність (тут хрестили, вінчали, відспівували багатьох з родини), довіра (до священника, якого знають змалечку) або спільнота, яка збирається на парафії⁹. Конфлікт навколо церкви може загрожувати розривом з власною родинною тяглістю та локальною спільнотою.

Крім того, частину того, що на перший погляд здається байдужістю, варто розглядати як виснаження, адже для зацікавлення культурою або активної громадянської позиції потрібен внутрішній ресурс, якого часто немає в мешканців міст і сіл Полтавщини. Антропологи називають це пріоритизацією: французький антрополог Мішель де Серто розрізняв стратегії і тактики¹⁰, де людське повсякдення поглинуте виживанням, роботою, тривогами, доглядом за рідними. В ньому рідко коли може з'явитися ресурс на символічну боротьбу (з Московським патріархатом, наприклад), яка не дає негайного результату й не вирішує одну з нагальних робочих, побутових чи родинних проблем.

Відчутною є відсутність в області культурного центру, навколо якого відбувається культурне життя. Центру, який живить інші міста й громади культурними трендами та ресурсами. **Полтава радше асоціюється з моніторингом та звітністю «згори» і не є прикладом для наслідування в контексті культурного розвитку громад.** Кременчук культурно та економічно належить до орбіти великих промислових міст на Дніпрі і має унікальний для області соціокультурний контекст. Лубни черпають культурні продукти радше з Києва, ніж із Полтави, через однакову віддаленість до цих міст: від Лубен до Києва потяг Інтерсіті доїжджає за 1 годину 47 хвилин, а до Полтави — за 1 годину і 26 хвилин.

З іншого боку, така децентралізація і географічна близькість різних частин області до Харкова, Києва та Дніпра є джерелом диверсифікації ідей та зв'язків. Це може бути сильною стороною для подальшої міжрегіональної взаємодії та підвищення привабливості регіону через його різноманітність.

Усвідомлення важливості кластерного розвитку, схоже, є непопулярним на Полтавщині. Окремі локації та громади не комунікують наявність інших привабливих точок для відвідин чи проживання у їхньому напрямку. Навпаки — вони презентують себе як фінальну або єдину причину обрання маршруту. Транзитних відвідувачів, для яких Полтавщина — лише відрізок шляху, часто ігнорують. Культурні приваби Полтави, Лубен, Гадяча, Пирятина, Хорола, Решетилівки, Семенівки залишаються загадкою навіть для регулярних подорожніх полтавськими залізницями чи автошляхами.

⁹ Wanner, C. (2022). Everyday religiosity and the politics of belonging in Ukraine. Cornell University Press. P.153

¹⁰ De Certeau, M. (1984). The Practice of Everyday Life (S. Rendall, Trans.). University of California Press. (pp. xi–xxiv).

2.2. Формальні інституції

Польові дані засвідчують існування стійкої моделі: у формальному секторі культура систематично вертикалізується, перетворюючись на інструмент контролю та централізованого розподілу ресурсів. Замість природного процесу, що народжується «знизу» як ініціатива громади, культуру трактують як готовий продукт, який необхідно транслювати «згори» у чітко визначеній формі та з регламентованим змістом. За такої моделі ключовими завданнями стають жорстке керування ресурсами, контроль над напрямком розвитку та уникнення будь-яких неформальних проявів творчості. Філософію цього процесу описують польові нотатки: *«Культура — це бюджетний ресурс, який “спускається” згори»*.

● «Звітоцентричність»

Найочевиднішим проявом такої логіки стають звітні концерти будинків культури та навчальних закладів із типовою формальною мовою, фотофіксацією та постійною аудиторією. Такі події відбуваються як щось, що можна задокументувати і продемонструвати іншим, наприклад, у соцмережі Facebook. Культура перетворюється на процедуру, де є план, виконання плану та звіт про виконання.

Цікаво, що логіка «спускання» правильної культури і використання формальної мови властива не лише державним структурам. Частина активістів теж переймає позицію, яка демонструє місцевим жителям, яка культура «правильна», а яка є проявом «недокультури». Коли поза контролем офіційного сектору виникає неформальна ініціатива, як-от спортивна активність, нестандартний фестиваль чи стихійна молодіжна «тусовка», типовим ставленням стає «це не та культура» або «це взагалі не культура». Залучити формальний культурний сектор до організації неформальних активностей, відповідно, вкрай непросто. Це підтверджує досвід, який зафіксувала ініціативна жінка, котра переселилася через війну. На пропозицію відкрити дитячу спортивну студію в приміщенні сільського клубу вона почула: *«Ти що, хочеш в клубі спортзал зробити?»*.

● Додаткове навантаження та виклики воєнного часу

Формальний сектор культури змушений виконувати функції, які не мають нічого спільного з культурою у вузькому розумінні, але стають невіддільною частиною щоденної роботи його працівників. Наприклад, одна працівниця будинку культури є одночасно художньою керівницею ансамблів, звукорежисеркою та відповідальною за організацію церемоній прощання з полеглими військовими. Про такий емоційно виснажливий досвід у форматі «рік у культурі за п'ять» свідчать слова працівниці будинку культури: *«Я лягла о четвертій ранку. У мене вчора було три похорони. Що ти мене питаєш про цю культуру?»*.

Ця віддача має високу ціну. Дослідники помітили глибокий розрив між тим, як багато ці люди вкладають зусиль, і тим, наскільки проблемно їм отримати ресурси для проведення культурних заходів чи здобути визнання або вдячність. Ситуація ускладнюється тим, що місцеві мешканці часто «зациклені на виживанні» і «їм не до культури». Побутові виклики підтверджує і репліка іншої працівниці формальної культурної установи: *«Яка може бути культура, якщо так багато побутових питань?»*.

Мешканці громад критикують формальні інституції через слабку ініціативність, аргументуючи це тим, що «все їх влаштовує», а «молодь, тим часом, виїжджає, бо їй критично не вистачає спільних подій, які раніше об'єднували місто». Державні інституції діють у «дуже обережних рамках», намагаючись уникати будь-яких ризиків та відповідальності. Навіть коли хтось у системі намагається «вдихнути свіже повітря», це може обернутися проблемами для інституції, тому працівники часто намагаються втілювати свої творчі ідеї за межами основної роботи. Атмосферу в формальних культурних установах детально описують їхні працівниці: *«Є велика проблема: кістяк організації, який постійно питає: “А кому це потрібно?”, “а навіщо?” Сидять на своїй невеликій зарплаті. Від кількості заходів їх зарплата не залежить. Купа робочих питань — “для галочки”. Навіть в мене є такі процеси. Дуже багато зусиль йде на те, щоб підняти голову і подивитись: а що там?»*; *«В неформальних організаціях більше життя, більше поривів творчих»*.

● Брак ресурсів та конфлікти з неформальним сектором

Брак ресурсів залишається ключовим бар'єром для працівників формального сектору. Фінансування з бюджету покриває лише базове існування інституції як такої — приміщення й кілька зарплат, а не саму культурну діяльність. Одна з респонденток поділилася хвилюваннями: вона отримує зарплату 9 тисяч гривень і змушена фінансувати свій екологічний проєкт із власної кишені, задля чого одного разу їй навіть довелося брати кредит. Польові нотатки чітко констатують:

У цій ситуації грантове фінансування стає чи не єдиним доступним ресурсом для реалізації ідей, але водночас воно виступає джерелом нової нерівності. Люди з культурних інституцій, які працюють із молоддю, бачать гранти *«єдиним шляхом, як вибитися в люди»*, але їм критично не вистачає практичних навичок, як писати заявки та змагатися з конкурентами зі столиці й великих міст. Показово, що у селах навколо одного з міст (центру громади) культурний сектор живе на грантах, тоді як у самому місті грантів майже ніхто не отримує. Коли дослідники спробували зрозуміти, звідки в цих селах з'явилася така грантова спроможність, відповідь вивела на одну й ту саму людину — працівницю місцевої газети, яка навчила колег писати заявки.

При цьому спеціалістів з громади постійно возять на семінари, воркшопи і тренінги, але ці знання часто немає де реалізувати, тому вони стають даремною тратою часу та ресурсів: *«У нас люди вже 400500 разів навчені! Їм нема де свої знання застосувать»*.

На тлі цього загострюється конфлікт між формальним і неформальним секторами за обмежені ресурси. Наприклад, в одному з великих міст Полтавщини дослідникам розповіли про «холодну війну» між великими інституціями, які монополізують кошти і простір, та незалежними ініціативами, з якими ті відмовляються співпрацювати. Одна з дослідниць стала свідком ситуації, коли активісти прийшли домовлятися про проведення події до великої інституції та отримали відповідь: *«Боже, опять ви? Ну вже ж сказали десять разів! Скільки можна?»*.

В іншому великому місті градус ворожнечі здався нижчим, але розрив формального сектору з аудиторією залишився відчутним: на концерті київської співачки працівниці місцевого закладу культури «шиканням» змушували молодь сидіти на місцях навіть тоді, коли сама співачка зі сцени просила працівниць не заважати тим, хто хоче танцювати. Показовим є й те, що на цей концерт активніше продавалися квитки біля проходів: місцева молодь вже знала, що так отримає менше обмежень. Це створює враження, що формальні заклади мають сувору поведінкову рамку, яка не відповідає запиту людей.

Такі конфлікти часто мають і глибоко особистий характер. В одній з громад про керівницю будинку культури місцеві культурні діячі відгукувались і позитивно (*«дуже активна жінка, яка все встигає»*) і категорично негативно (*«взагалі нульова, байдужа до творчості»*). Складну палітру цієї взаємодії найкраще описує представниця неформального культурного сектору: *«Наприклад, в [назва формальної інституції] я роки 4 тому приходила — там одну подію хотіла зробити. То спілкування з директоркою в мене відбило бажання взагалі коли-небудь іще до неї звертатися. Не знаю, чи то, можливо, вона мене сприйняла як якусь дівчинку, тому що це було відчутно в розмові: “А ти взагалі хто? А в мене тут заплановані Шевченківські якісь там дні” і “ми твої події в цей графік не впишемо”. Це було дуже неприємно, враховуючи потенціал [назва формальної інституції] ... З іншого боку, в мене є досвід роботи з [назва іншої формальної інституції], від якого у мене просто, ну, не знаю, всі там сердечка, любов, все посилаю їм, тому що від них максимальна була підтримка, лояльність, не знаю, дружня комунікація. Тому все залежить, мабуть, від керівника, мабуть, від людей, які там опікуються цією інституцією. Ось. Тому може бути по-різному»*.

Державний культурний сектор Полтавщини функціонує в межах жорсткої вертикальної моделі, де культурну діяльність сприймають як регламентований продукт для односторонньої трансляції «згори», а не як живий низовий процес. Це породжує явище звітоцентричності, коли головним завданням стає документальна фіксація заходів для органів контролю, що призводить до використання сухої мови в комунікаціях, проведення подій у незручний для людей час та нехтування етичних меж при фотографуванні мешканців громади (при перегляді фотозвітів місцевої влади та бюджетних організацій у соцмережах помітним було небажання декого з присутніх бути на цих фото). Такий формалізм поглиблює дистанцію між державними інституціями та реальними інтересами мешканців, а також викликає упереджене ставлення до

будь-яких незалежних чи сучасних ініціатив, які автоматично маркуються як «неправильні».

Усе це відбувається на тлі помітного матеріального голоду, коли державне фінансування покриває лише базові потреби споруд та мінімальні зарплати, змушуючи працівників самостійно шукати ресурси або розраховувати на нерівномірно розподілені гранти. Ситуація ускладнюється додатковим емоційним та позапрофільним навантаженням на персонал у часи війни, що веде до професійного виснаження кадрів та їхньої замкненості в обережних, безризикових рамках. Зрештою, взаємодія між формальним та неформальним секторами часто перетворюється на відкрите протистояння за ресурси та простори, де можливість партнерства чи впровадження нових форматів визначає не системна політика, а винятково особистий чинник і суб'єктивне ставлення конкретного керівника установи.

2.3. Неформальний сектор та локальні активісти

Неформальний культурний сектор Полтавщини складно охарактеризувати чи класифікувати: він складається з абсолютно різних людей із різними поглядами та інтересами. На відміну від формальних інституцій, ці люди не отримують зарплату за культурну діяльність — вона існує як хобі або продовження їхньої творчої чи комерційної роботи. В очах влади та формальних культурних інституцій вони можуть провокувати навіть певне роздратування: *«Громада не розуміє таких, як ми, активних, яким і гранти легко даються, на яких можна заробити [місцевому бізнесу], на яких можна повітитися [владі], просто працювати з нами»*, — ділиться представниця неформального культурного сектору.

У регіоні гостро бракує механізмів підтримки талантів у громадах. Одна зі знахідок польового матеріалу — це те, як громади ставляться до своїх талантів. Дослідниці зустрічали яскравих творців, як, наприклад, фотографа в одному з міст. Його роботи виставляли в різних країнах, а вдома він живе у складних обставинах, без жодної уваги чи підтримки. Іншим прикладом є активістка, яка веде молодіжні проєкти фактично безкоштовно, вкладаючи весь свій ресурс у працю, що залишається невизнаною. Як результат — таланти виїжджають або перестають бути активними, а разом із цим громада втрачає те, чим могла б пишатися.

● Опір альтернативним форматам

Формати, які пропонує неформальний сектор, часто наштовхуються на опір ще й тому, що не вписуються в звичне визначення культури. Найпоказовішим прикладом тут є спорт. Одна з ініціативних мешканок села на півночі Полтавщини спробувала проводити спортивні активності для підлітків й отримала за це ярлики «фізручки» та «вискочки», а самі підлітки прямо пояснили їй, чому

не прийдуть: *«Та з нас старшаки будуть сміятися. Ви на пробіжку кличте, а на таку фігню ми не прийдемо»*. У громаді спорт довго не вважали культурою — здається, він стає нею лише тоді, коли неформальний провайдер наполягає на цьому достатньо довго. Як зафіксовано у польових нотатках із розмови з представницею неформального сектору, якщо будинок культури не буде йти на співпрацю, вона вийде з нього і буде самостійно робити спортивні заходи: *«Я вважаю, що неофіційна культура вища за “культуру культурну” [ту, яка йде від державних інституцій: концерти, виставки, заходи через місцеві школи, коледжі, будинки культури, бібліотеки тощо]»*.

● «Інші» як рушії трансформацій

Загалом люди, котрі переселилися через війну з інших областей, та вихідці з Полтавщини, які повернулися додому, виявились одним із найпотужніших двигунів культурних змін в області, до того ж для обох секторів. В одному місті саме люди, які переселилися через війну, підштовхнули відновлення роботи будинку культури: він спочатку перетворився на гуманітарний хаб, а творчі функції повернулися лише тому, що ці люди прийшли з конкретним запитом: *«мені треба, а тут нема де»*. Цей запит має прозаїчну причину: нові мешканці Полтавщини хочуть культурного й освітнього життя для своїх дітей, і саме це змушує їх або самим ставати провайдерами культури, або послідовно підштовхувати формальний сектор рухатися у потрібному їм напрямку. Без зовнішнього імпульсу культурне життя цих громад залишалося б статичним — і, як ми бачимо, такий поштовх може діяти навіть після того, як ці люди переїжджають далі.

Суть цих процесів детально розкривають польові нотатки: *«Будинок культури став першою точкою дотику до міста у переселенців, які приїжджали в [назва міста]. Довгий час культура не відновлювалася, і тут стояли одні коробки, одяг і їжа, але якраз ВПО з “творчою душею” підштовхнули, щоб будинок відновив свою роботу як культурний заклад. Казали, вони не можуть без цього, їм потрібен простір, де співати, танцювати, щось робити руками. Тому потрохи почали робити концерти, вистави театру, творчі гуртки для різних аудиторій. Майже усі події благодійні, зі зборами на ЗСУ. Зараз ВПО і дружини військових — основа активної спільноти будинку. Багато хто ходить малювати, співати в гуртках, брати участь в концертах. А місцевим це не треба. Молодь майже вся виїжджає в Полтаву, Київ»*.

Паралельно з цим культурні провайдери громад Полтавщини з боєм зазначають, що молодь виїжджає і поштовх до розвитку культури зникає, коли вони залишають громаду. У локальному сприйнятті цей від'їзд сприймається як втрата, хоча дослідження з інших країн¹¹ можуть показати іншу сторону: молодь, що поїхала, не обов'язково втрачена для громади назавжди. Вона може повертатися або залучатися до місцевих проєктів дистанційно, якщо для

¹¹ Cromartie, J. (2015, June 2). Moving back to rural America: Why some return home and what difference it makes. USDA Blog. <https://www.ers.usda.gov/amber-waves/2015/july/why-some-return-home-to-rural-america-and-why-it-matters>

цього створені можливості. **Дослідники прямо радять розглядати діаспору й тих, хто виїхав, ширше, ніж просто через спроби заманити людей назад, адже прив'язаність до рідного місця зберігається довго після від'їзду¹².** Під час польового дослідження прикладів дистанційного залучення «діаспори» для внутрішніх проєктів не було зафіксовано, хоча можна знайти чимало модальностей такого залучення і почати тестувати найефективніші з них.

Окрім діаспори, незалученим активом у культурному житті громад є молодь та студенти місцевих університетів і коледжів, які з'їжджаються на навчання з різних населених пунктів. Зафіксований дослідниками приклад — коледж в одному з міст Полтавщини, де творча молодь залишається переважно замкненою всередині самого навчального закладу. Студенти роблять виставки й майстер-класи в межах навчальної програми, але на рівні громади вони є радше пасивними споживачами готових формальних заходів: звітних концертів, екскурсій тощо. Відкритий при коледжі молодіжний хаб чудово ілюструє цю замкненість: щоб потрапити всередину, потрібно пройти через територію навчального закладу у внутрішній двір, і більшість місцевих або не знає про це місце, або вважає, що воно «*тільки для студентів*», тому обміну з місцевим населенням не стається. Як наслідок, місцеві не знають про студентів, а студенти — про місцевих.

Військові та їхні близькі — ще одна категорія, яка в польовому матеріалі майже не з'являється як суб'єкт культурного життя попри те, що Полтавщина є транзитною зоною та місцем відпочинку для військових та їхніх родин. Формальний та неформальний сектори поки що не знайшли способів залучити цю аудиторію до своїх заходів як активних чи пасивних учасників.

● Пастки грантової підтримки та зародження меценатства

Грантова підтримка незалежних діячів культури працює так само не без проблем. Наприклад, у маленькому містечку складно знайти достатню кількість охочих відвідати будь-який захід, а кількісний критерій — стандартна вимога більшості донорських програм. Також складно отримати фінансову звітність від підрядників, що створює перешкоди для донорів. Дослідникам розповідали про випадок, коли неформальні активісти не змогли відвезти дітей на подію до міста через те, що водій міжміського автобуса відмовився давати чеки за проїзд.

На цьому тлі меценати постають як окремий і поки що рідкісний тип учасників культурного життя Полтавщини. Деякі підприємці відкриті до співпраці та навіть стають ініціаторами культурних подій. Завдяки «надивленості» у подорожах іншими містами та країнами вони є більш відкритими до нового і готовими вкладатися в те, чого в місті чи громаді ще немає: щоб та стала «магнітом», причиною приїхати сюди людям з усієї країни. Утім, представників бізнесів зазвичай усе ще доводиться переконувати, що в культуру взагалі варто інвестувати, і чимало з них просто ігнорують звернення.

¹² Saxenian, A. (2007). *The New Argonauts: Regional advantage in a global economy*. Harvard University Press.

У взаємодії з підприємцями вирішальну роль, ймовірно, відіграє успішний попередній досвід. Якщо один спільний захід приніс очевидну користь обох сторонам, бізнес охочіше інвестуватиме знову, адже компанії зацікавлені у взаємній вигоді, наприклад у зміцненні власної репутації та промоції бренду. Один із таких інвесторів-меценатів Полтавщини побачив результат своїх пожертв і вирішив інвестувати повторно. Представниця неформального культурного сектору коментує цей приклад так: *«І це класно, що в них вийшло, тому що якби не вийшло, не вийшло звести [цей заклад] чи зробити його в цьому вигляді, то, мабуть, довіра була б підірвана, і я не певна, що було б достатньо легко залучити цих людей до наступних форматів взаємодії і підтримки».*

Окремі випадки підтримки меценатами бібліотек та інших культурних інституцій зафіксовано в різних містах регіону, проте потрібно додатково дослідити, чи задоволені вони такою співпрацею і чи мають бажання інвестувати знову. Показовим є й те, що місцеві не помічають прикладів підтримки культурних інституцій з боку бізнесу та меценатів. Можливо, через недостатню комунікацію такого партнерства або через брак інтересу до, наприклад, бібліотеки як інституції. Тема співпраці бізнесу та меценатів із культурними організаціями Полтавщини заслуговує окремого детального дослідження.

Неформальний сектор Полтавщини розвивається завдяки низовому ентузіазму, але постійно стикається з інституційним роздратуванням, браком визнання та втратою локальних талантів. Альтернативні формати дозвілля (як-от спорт чи йога) спочатку наражаються на суспільний опір і нормалізуються лише завдяки впертості лідерів, а ключовим рушієм змін виступають люди, котрі були вимушені переїхати через війну. Водночас потенціал студентства, військових та діаспори залишається незалученим, а бюрократичні обмеження грантів гальмують розвиток ініціатив. Єдиним надійним джерелом альтернативної підтримки стає локальне меценатство, яке зароджується на засадах взаємної вигоди, прозорості та успішного попереднього досвіду співпраці бізнесу й активістів.

2.4. Церква

Під час обговорення культури та культурного життя у громадах Полтавщини співрозмовники майже не згадували церковні події та релігійні практики як частину культурного середовища. Лише в окремих випадках, коли, наприклад, відносно нова релігійна спільнота одного з сіл біля Полтави проводила концерти для громади, церкву згадували як частину екосистеми культурного життя. Більш традиційні церкви з їхніми усталеними обрядами не згадувалися як інституції культури. Ані церкви як архітектурні пам'ятки, ані релігійні ритуали як спосіб проведення спільного часу не були названі як частина культурного життя громади. Це може бути пов'язано з тим, що серед місцевого населення релігійне життя перебуває в окремій категорії, яку в такий спосіб оберігають від динаміки навколишніх змін і тримають у свідомості як ареал традиційності і стабільності. Релігію та її взаємодію з культурою місцевого населення Полтавщини варто дослідити окремо.

Сучасне культурне середовище Полтавщини розділене на дві автономні сфери, які практично не взаємодіють між собою.

Державна система управління культурою перебуває під впливом застарілих бюрократичних підходів та орієнтації на формальні показники. Культурна діяльність тут виглядає як набір інструкцій, які потрібно «спустити» населенню, а головним критерієм успішності установ є кількість заходів та звіти. Такий підхід зумовлює появу сухого офіційного стилю при комунікації з аудиторією, організацію заходів у незручні робочі години, відверте неприйняття «неформатних» проектів та відчуття звітоцентричності (зокрема через фотофіксацію). Фінансування при цьому розподіляється за залишковим принципом: кошти спрямовують на утримання приміщень і мінімальні зарплати, тоді як виснажені працівники змушені виконувати величезний обсяг додаткової роботи на запит керівництва та самої громади.

Будь-які нові формати проведення часу (від сучасного спорту до інноваційних ремесел) спочатку сприймаються вороже і стають нормою лише завдяки наполегливості й тактовності першопрохідців. **Основним рушієм інновацій виступають люди, які переселилися через війну, та вихідці з Полтавщини, які повернулися додому. Тим часом, потенціал студентів, військовослужбовців та їхніх родин і закордонних земляків залишається невикористаним.**

Низові проекти втілюють в умовах майже відсутньої підтримки місцевої влади та бізнесу. Грантові кошти є чи не єдиним ресурсом для представників неформального культурного сектору, але залучити їх вдається далеко не всім і лише під окремі проекти.

РОЗДІЛ 3. ІНФРАСТРУКТУРА КУЛЬТУРИ

Фахівці офіційних інституцій та активісти неформального сектору є головним рушієм і безумовною силою сфери культури Полтавщини, однак матеріальне середовище, у якому вони змушені діяти, — наразі її найслабша ланка. Регіон переживає системну кризу та гострий дефіцит публічних просторів належної якості. Нових сучасних майданчиків практично не створюють, а наявна радянська чи пострадянська інфраструктура потребує не просто косметичного оновлення, а повної концептуальної ревіталізації та переосмислення.

Урбаністичний та соціальний вимір культури в містах Полтавщини сьогодні зводиться до пошуку відповіді на запитання: *«Де мені бути разом з іншими людьми?»*. Через відсутність спеціалізованих інклюзивних центрів мешканці змушені адаптувати під свої потреби випадкові або перевантажені локації: парки, кав'ярні, фудкорти тощо. Запит на місця для спілкування, творчості змінюється в залежності від сезону: в теплу пору року містяни природно тяжіють до відкритих рекреаційних зон, тоді як із настанням холодів культурне життя вимагає затишних приміщень. Що ширшим і різноманітнішим є вибір таких локацій у громаді, то вищими є шанси для різних соціальних і вікових груп знайти свій простір для самовираження та взаємодії.

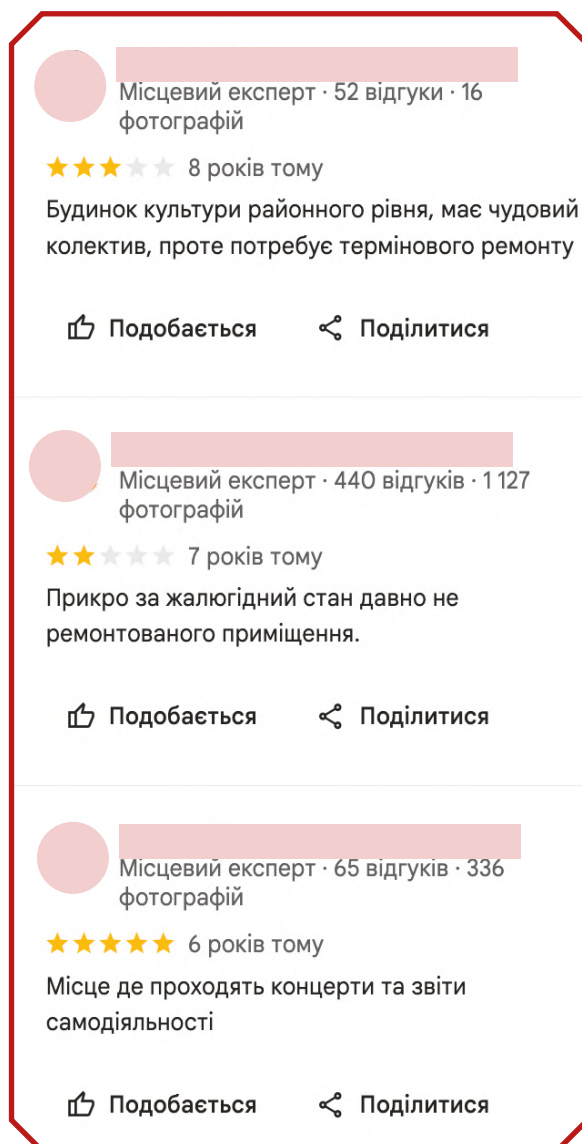
Сьогодні Полтавщина має значний низовий потенціал, проте цей творчий ресурс опиняється у пастці фінансової неспроможності та дефіциту простору. Активісти не мають коштів для культурних проєктів та просторів: *«У людей купа ідей, що робити. І купа потенціалу для культури. Але немає грошей втілювати проєкти і немає де зібратись і обговорити свої ідеї, почати їх втілювати»*. Наступні підрозділи детально описують, як цей інфраструктурний дефіцит обмежує розвиток громад та які альтернативні рішення стихійно виникають у відповідь на виклики сучасності.

3.1. Інституційне середовище та матеріальна спадщина

Найбільш масивними елементами офіційної мережі залишаються будинки культури — великі, переважно занедбані будівлі міст і сіл Полтавщини, де відбуваються окремі заходи «високої» культури, як-от концерти чи святкування пам'ятних днів. Інколи частину приміщень здають в оренду іншим організаціям чи бізнесам, проте для багатьох поселень це досі єдине місце, де можна провести будь-який захід чи зустріч.

Для розуміння поточної ситуації критично важливо враховувати історичний контекст створення цих установ за часів Радянського Союзу. Будинки культури як інституція від самого початку проєктувався як майданчик, з якого ідеологія транслюється вниз, до аудиторії, котра має її безапеляційно сприйняти. Олексій Роготченко¹³ у своєму дослідженні описує цей механізм як особливий різ-

¹³ Роготченко О. О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм. Київ: Фенікс, 2007.

Зображення 3. Відгуки щодо одного з районних будинків культури: потреба ремонту і звітні концерти

новид радянського мистецького тоталітаризму, що нав'язував одновекторність розвитку художньої культури та жорстку залежність митця від ідеологічних обставин. Окрім ідеологічного тиску, існує колоніальний вимір цієї інституції: **будинок культури був каналом уніфікації, через який локальне, українське, «самодіяльне» підміняли затвердженням «згори» репертуаром, а місцеву традицію допускали тільки в декоративній, спрощеній, «шароварній» формі.**

Будинки культури досі несуть цей «генетичний код». Коли така установа сьогодні комунікує сухою протокольною мовою про заходи, які «спустилися» згори і сприймає ініціативу від активних людей із громади як загрозу, вона просто відтворює початкову логіку цього простору, спроектованого для трансляції, а не для діалогу чи спільнотворення. Відповідно, уявлення про будинок культури як про негнучкий, звітноцентричний і дещо дистанційований від громади заклад — це пряма історична спадщина. Радянський вимір виразно проявляється і в оцінюванні ефективності їхньої роботи. Лише у 2019 році

почалися регуляторні зсуви щодо введення поняття якісних показників. Рамкову норму про якість культурної послуги закріплено Законом № 1432-IX (2021), який увів статтю 4-2 до Закону «Про культуру», а конкретні показники та критерії якості впроваджуються підзаконними актами, розробленими Міністерством культури¹⁴. При цьому на місцях, як показує польовий матеріал, досі переважає стара кількісно-звітна логіка. Якщо заклад формально функціонує за всіма нормативами (є будівля, штат, план заходів, звіт), його відірваність від реального запиту громади в очах держави не вважають проблемою.

Схожі інституційні проблеми притаманні й краєзнавчим музеям. Антропологічні дослідження демонструють, що за радянських часів музеї створювали

¹⁴ Верховна Рада України. (2021, 29 квітня). Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо загальних засад надання населенню культурних послуг (№ 1432-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1432-20#Text>

для насаджування відвідувачам «правильного» відчуття історичного часу: лінійний шлях від «відсталого» селянського минулого до радянської сучасності як вершини розвитку¹⁵. При цьому краєзнавчі музеї несли етнографічне знання про народності, що населяли Союз, яке допомагало конструювати їхні «правильні» ідентичності і впливати на особисту й колективну пам'ять місцевих мешканців¹⁶. Така інституційна спадщина «правильності» може проявлятися у роботі місцевих музеїв і сьогодні.

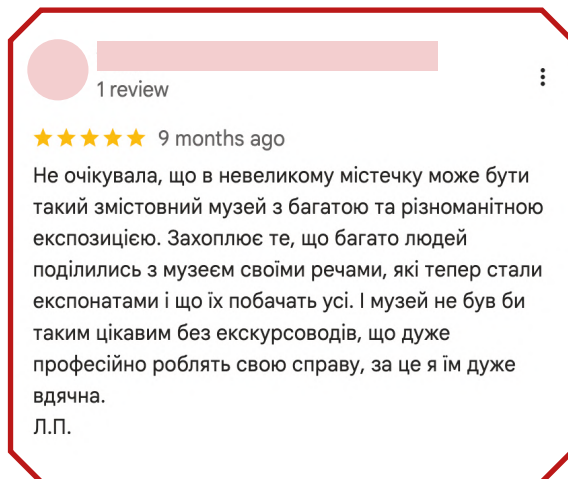
Попри ентузіазм та величезні зусилля працівників краєзнавчих музеїв сучасної України, їм не завжди вдається викликати стійкий інтерес громади. Відвідування місцевого музею для мешканців області залишається разовою акцією, яку описують формулою: *«Я там був в сьомому класі. Всьо»*. Такий візит є обов'язковою частиною шкільної програми і не перетворюється на регулярну життєву практику, оскільки експозиції здебільшого статичні, тоді як інфоприводи для повторних відвідин відсутні. Професійні виклики емоційно окреслює одна з працівниць музею: *«Я звикла, що нас завжди питають: "А де ви не допрацювали?", "Чому до вас не ходять?". Ніколи не питають, чому люди не цікавляться»*.

Якщо установи намагаються оновлювати експозиції та проводити нові заходи (наприклад, виставки місцевих митців чи презентації книжок), це генерує обмежений, але реальний інтерес, хоча й переважно з боку культурно активної частини громади, яку можна умовно назвати місцевою «елітою». Людей, що працюють, та молодь цей формат не залучає — зокрема через те, що події часто відбуваються в робочий час, орієнтуючись на «культурну» бульбашку, дітей, пенсіонерів та держслужбовців, які відвідують такі заходи як частину своєї роботи. Час проведення подій стає ще однією ознакою того, що пріоритетом лишається сам факт проведення та подальша звітність, а не реальне залучення ширшої аудиторії.

Польові нотатки фіксують консервативність пропозицій: *«Музей у кращому разі пропонує щось у традиційному форматі — розпис писанок чи вишивку, але не сучасніші й активніші формати дозвілля»*. Водночас найсильніше враження на відвідувача часто справляють не самі експонати, а люди, які зустрічають у музеї. Одна з дослідниць описала, як особисте ставлення працівниці музею перетворило формальну екскурсію на щось тепле і незабутнє. Однак фактор привітної особистості не може вирішити проблеми музеїв: підлітки, з якими неформально поспілкувалася дослідниця, зізналися, що до музею вони повторно не ходять, хоча саму співробітницю згадували з теплотою. Ситуацію суттєво ускладнює низький рівень фінансування.

¹⁴ Grant, B. (1995). In the Soviet house of culture: A century of perestroikas. Princeton University Press.

¹⁵ Hirsch, F. (2005). Empire of nations: Ethnographic knowledge and the making of the Soviet Union. Cornell University Press.

Зображення 4. Відгук про один із музеїв на Google Maps

Музеї тримаються на ентузіазмі працівниць, які змушені виконувати всі ролі одночасно — від касирки до адміністраторки документації. Видимих партнерств із бізнесом чи неформальним сектором майже немає, а поповнення музейних фондів у маленьких містах відбувається переважно за рахунок випадкових подарунків від відвідувачів, часто без належного професійного відбору за якістю чи історичною цінністю.

Закономірним наслідком є те, що будівля і зарплати залишаються державними, а наповнення та розвиток — на рівні аматорського волонтерства, без фахового курування та вивчення досвіду гостей.

Бібліотеки на Полтавщині постають найочевиднішим прикладом інституції, чия класична функція вже майже повністю втратила відповідність фактичному запиту громади. Це розуміють і самі працівники: книга більше не є стимулом, заради якого людина йде в бібліотеку. Проте спроби перетворення цих установ на мультифункціональні простори даються вкрай тяжко. У більшості з них неможливо комфортно посидіти з ноутбуком та якісним інтернетом. На відміну від затишних кав'ярень, у бібліотеках відвідувача часто зустрічає похмурий працівник, темні коридори, слабкий інтернет, незручні робочі місця, віддалені розетки, застарілі вбиральні та чимало поведінкових обмежень, де на людину все ще можуть «шикнути».

Як результат, навколо бібліотек не формується нова культура візитів для роботи чи відпочинку, що підтверджують польові нотатки: *«Усі розуміють, що бібліотека не потрібна. Краще б зробили дітям нормальний простір, де вони зможуть безкоштовно сидіти, мати інтернет, пити чай, але це ж “неправильно”»*. Додатковим інституційним бар'єром стає графік роботи: заклади зачиняються о 17:00 — саме тоді, коли дорослі, учні чи студенти звільняються після роботи чи навчання і теоретично могли б туди прийти попрацювати, відпочити або почитати. Для цих категорій населення бібліотека фактично перетворюється на закритий, недоступний простір.

Вкрай болючим інфраструктурним викликом є стан громадських вбиралень у цих просторах, і працівники культури говорять про це з помітним відчуттям сорому. У багатьох сільських та міських закладах туалети розташовані на вулиці, не мають унітазів та стічної води, що взимку унеможливує відвідування заходів для батьків з малими дітьми. Одна працівниця вибачилась перед дослідницею за те, що змушує її користуватись такою некомфортною

вбиральнею, і прокоментувала це з розчаруванням: «У цій будівлі проходять засідання сільради, а у нас туалет на вулиці». Спроби облаштувати туалет у приміщенні часто не є успішними: одна працівниця вже декілька років поспіль не може виграти грант ні на туалет всередині приміщення, ні на пандус для безбар'єрного доступу. Донорські критерії, орієнтовані на кількість бенефіціарів, виключають малі громади за замовчуванням.

Утім, у більшості сіл та невеликих міст загалом бракує громадських вбиральень — не тільки в закладах культури. Цю проблему гостро фіксують коментарі в локальних Facebook-спільнотах: «До речі про вбиральні. Про яку цивілізацію йде мова, коли в нашому місті жодної нема, від слова зовсім. За скільки років не побудувати нормальних, це треба хист». Пошук вбиральні за межами великих автошляхів перетворюється на серйозне випробування, а незадовільний стан привокзальних туалетів у великих містах руйнує загальне враження про рівень культури всього регіону.

Зображення 5. Публікація в одному з пабліків щодо неочевидних туалетів, якими можна скористатись

Школи на Полтавщині фактично виконують роль головного культурного осередку громади. У малих містах і селах, де формальна культурна інфраструктура слабка, саме вчителі й освітяни стають тим прошарком, який респонденти називали місцевою «елітою» — людьми, які приносять культуру дітям.

Освітяни активно «вкладаються» у дітей, і саме школярі стають фактично єдиною активною віковою категорією, яка застає культурне життя громади: більшість заходів та ресурсів спрямовані саме на творчий та фізичний

розвиток дітей. А далі діти виростають, виїжджають до більших міст або створюють родини — і випадають із цільової аудиторії основних програм культурного сектору.

Для освітніх закладів типовими є системні особливості інших формальних провайдерів культурного життя області, що фіксують польові нотатки: *«У якомусь сенсі коледж справді є одним із головних і системних провайдерів культури в місті. Освіта сприймається як “треба” освоїти якусь програму, “треба” провести звітний концерт, “треба” щось зробити. І в цьому немає якихось рефлексій, експериментів, цікавості. Так само дуже великий ухил на традиційність. Як казала [ім'я респондентки]: “Так шаровари світяться, що можна осліпнути”».*

«Все залежить від людини» — це правило діє й у сфері освіти. В одному з міст Полтавщини завдяки наполегливості місцевої краєзнавиці, яка довгий час самостійно накопичувала знання про місцеву історію, міська влада підтримала ідею зі створення окремого курсу з історії та культури рідного краю.

Коледжі та інші освітні заклади залишаються центрами тяжіння для творчої молоді, але їхній вплив часто лишається замкненим усередині інституції. Одна з дослідниць відвідала звітний концерт студентів і викладачів одного з мистецьких коледжів: подія регулярно збирає повну залу, але аудиторія — це переважно літні люди (бо в них є можливість ходити на такі концерти в робочий час) і самі студенти з друзями. Показовою була реакція залу на різні номери: на класичні чи народні виступи старші глядачі вибухали оплесками і вигуками «Браво!», а коли на сцені показували сучасніші рокові чи танцювальні номери, зала помітно притихала. Старшим людям подобався звичний культурний продукт, а студенти підтримували будь-які виступи своїх друзів.

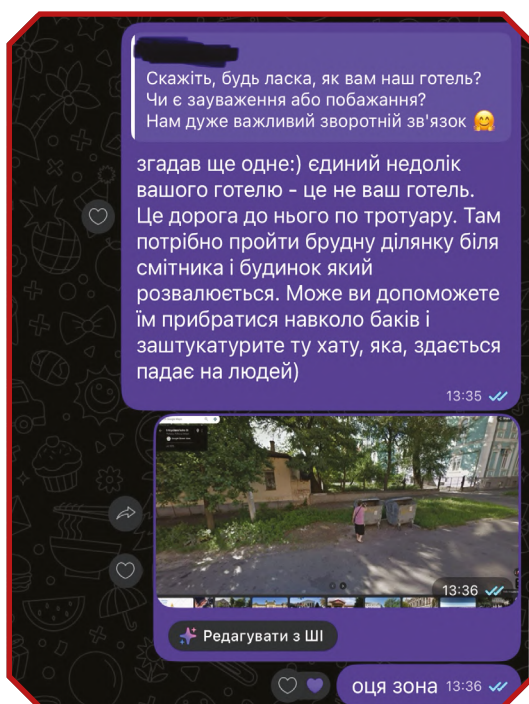
Студенти, які приїжджають навчатися в місцеві коледжі з інших міст і сіл, фактично не стають частиною культурного життя громади: *«Вся ця культура, вона ніби тільки-тільки з'явилась, тільки виховалась, і вона вся виїжджає».*

Спостереження **пам'яток культури та архітектури** в досліджених громадах виявляє прикру тенденцію: локальна спадщина здебільшого існує як перелік втрат. Чимало з того, чим пишаються місцеві, існує переважно в розповідях та минулому: *«Оце був такий гарний собор, але не зберігся», «Оце була така гарна будівля, але не збереглася».* Тоді як вцілілі історичні будівлі нерідко перебувають в аварійному стані.

Занедбаність історичних будівель простежується навіть в обласному центрі. Якщо центральну вулицю міста підтримують у належному стані, то прилеглі історичні вулиці руйнуються без будь-яких видимих планів відбудови чи реставрації.

Зображення 6, 7. Пам'ятні знаки про поетку

Зображення 8. Відгук дослідника в історичному центрі міста під час етнографічного дослідження

На цьому тлі розгортається протистояння навколо таких знакових споруд, як Кадетський корпус у Полтаві та інші пам'ятки архітектури, де низові ініціативи прагнуть консолідувати зусилля для порятунку історичного спадку, проте постійно натрапляють на закритість великих установ, які утримують об'єкти на власному балансі, не маючи можливостей чи політичної волі для їх реального захисту.

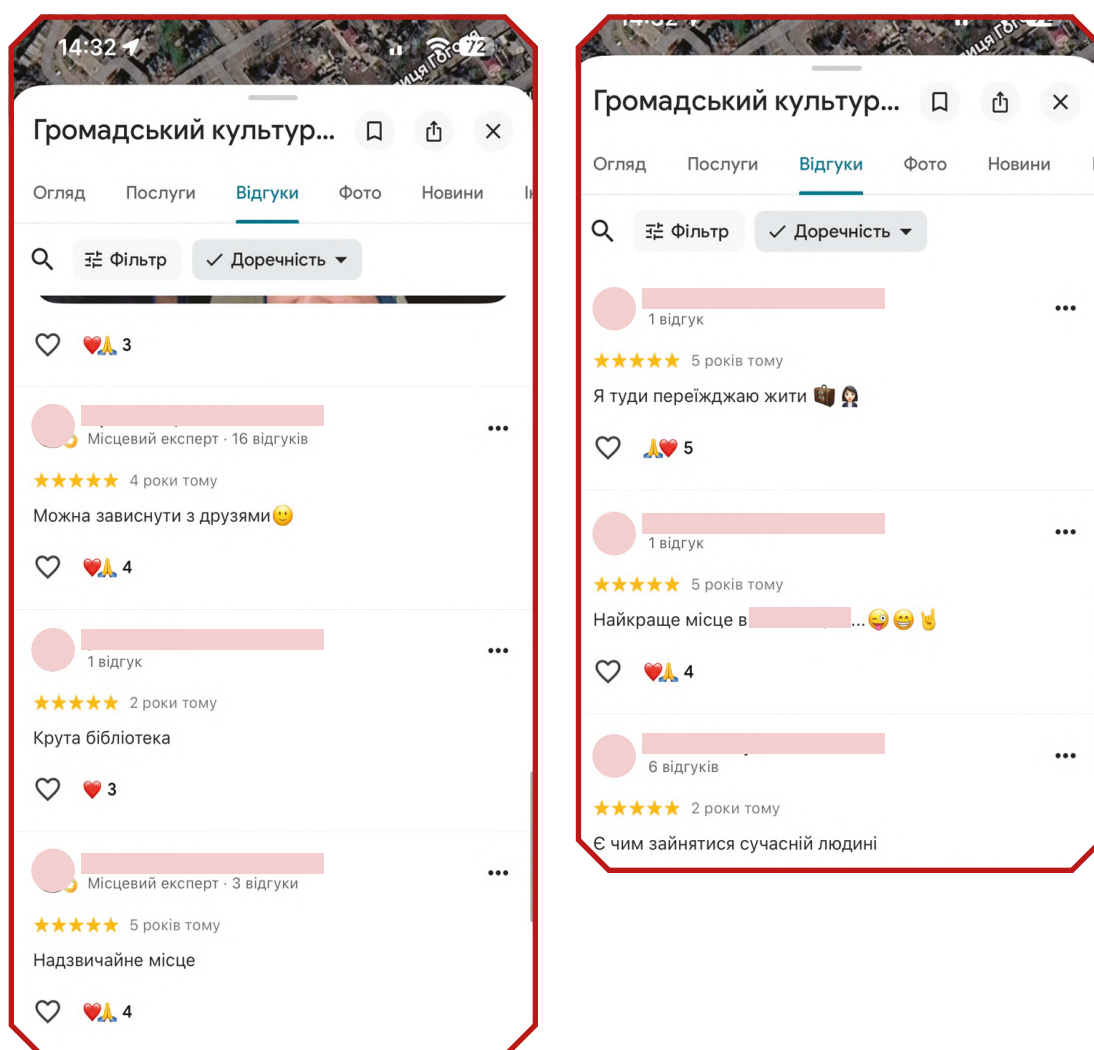
3.2. Альтернативні простори культури

Спроби створення чи пошуку альтернативних культурних просторів у регіоні систематично блокуються двома взаємопов'язаними бар'єрами — ринковим та інституційним. Характерним прикладом, зафіксованим у польових матеріалах, є історія локальної громадської ініціативи, яка намагалася орендувати будівлю для своєї діяльності. Зіткнувшись зі значною вартістю приміщення, визначеною приватним власником, команда звернулася до міського голови з проханням надати альтернативне комунальне приміщення, що розташовувалося поруч. Проте влада відповіла відмовою, згодом передавши цю площу під комерційний об'єкт.

Цей випадок наочно ілюструє загальну тенденцію, характерну для громад області: ініціативність мешканців не знаходить системної інституційної підтримки з боку органів місцевого самоврядування. Питання пільгової оренди, передачі незадіяного комунального майна чи надання мінімальної організаційної допомоги незалежним культурним центрам залишаються непопулярними. Громадський сектор готовий втілювати свої ідеї та реагувати на потреби громади, але без відповідних інституційних партнерств запити громади залишатимуться без відповіді: *«У нас в регіоні дуже люблять робити кераміку. Але де в нас майстер-клас з кераміки? Я не можу сходити ні на який майстер-клас з ліпки глини. Такого просто немає. Ось там раз в ніколи в музеї можуть прийти і то... Вони не зроблять майстер-клас з кераміки. Вони зроблять з писанками, а де можна оці писанки закупити? Ну, коротше, щось не дороговартісне. Або там вишити»*. Цікаво, що роль культурних просторів часто перебирає на себе бізнес: у деяких громадах комерційні заклади (переважно кав'ярні та ресторани) фактично стають центрами культурного життя. Водночас і самі заклади культури перетворюються на популярні локації, де можна не лише почитати, а й відпочити, перекусити чи випити кави. Таке злиття форматів іде на користь і бізнесу, і комунальним установам.

Хоча бізнес у регіоні прагне закрити потребу людей у дозвіллі, його формати часто залишаються суто комерційними й не задовольняють усі культурні потреби громади. Так, молоді люди в малих містах часто артикулюють запит на відкриття сучасного **торгового центру**, вбачаючи у ньому передусім комфортний простір для зустрічей із друзями. Проте наявна практика показує інше: у низці населених пунктів торгові центри не виправдовують цих сподівань, оскільки повністю заповнені магазинами і не мають безкоштовних відпочинкових зон чи місць для тривалого перебування.

Молодь із дітьми і без має незакритий запит на активний відпочинок без спорту як такого: **боулінг** чи **більярд**, тобто місце, де можна провести час, не займаючись фізичною активністю серйозно. Цього запиту інфраструктура також не закриває. Розмови про улюблене місце в місті майже завжди зводились до типового переліку: парк, ліс, річка.

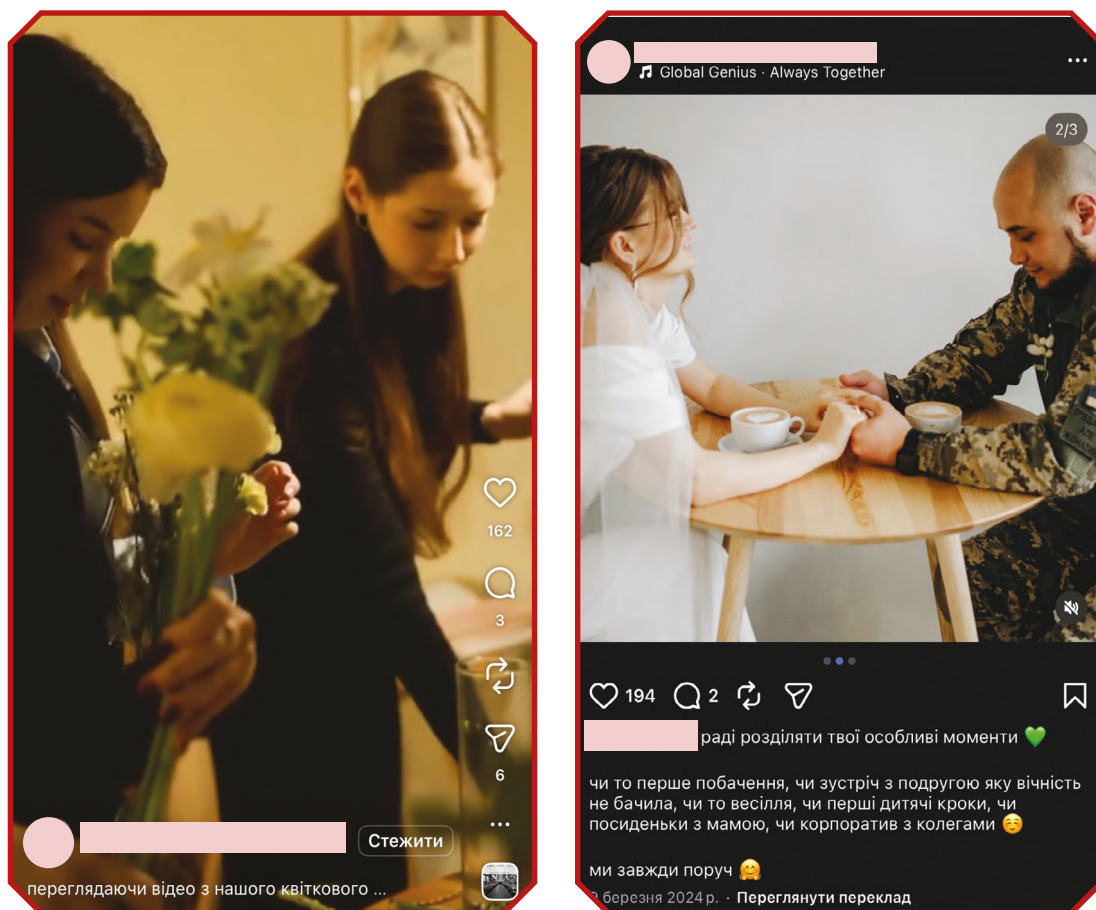

Зображення 9, 10. Відгуки на Google Maps про один з культурних центрів Полтавщини

Кав'ярні на Полтавщині сьогодні виконують важливу соціокультурну місію, виходячи далеко за межі суто гастрономічного бізнесу. Для молоді вони є місцями взаємодії з друзями і точками кар'єрного старту, а для неформальних культурних провайдерів — чи не єдиними доступними та відкритими майданчиками для реалізації ідей.

Такі простори формують нову культуру повсякденного споживання через вищі стандарти сервісу, сучасний дизайн та комунікацію з аудиторією. Вплив одного якісного закладу здатний трансформувати ринок цілого району. Наприклад, поява концептуальної кав'ярні в одному з містечок Полтавщини змінила звички мешканців і змусила конкурентів у сусідніх громадах адаптуватися та навіть копіювати успішні рішення — від меню до візуального оформлення. Прагнення місцевих до чогось естетичного та нового підтверджує і власниця цього закладу: «Ми привезли макарони в [назва міста]. Заохочували людей скуштувати, пояснювали, що це. Тепер це в нас топ-1 продажів. Якщо закінчуються макарони — люди дуже незадоволені».

Кав'ярня стала популярним місцем для зустрічей і навіть для фотосесій — сюди приходять знімати весілля чи робити кадри для інстаграму, бо «тут — не як в [назва міста]». Коли кав'ярня організовує перегляд кіно чи майстер-клас із флористики, на ці події приходять люди, яким це справді цікаво. Цей приклад показує, що попит на якісний і не масовий формат дозвілля в малих містах існує — просто не всім вдається «вгадати», що потрібно запропонувати мешканцям громади.

Зображення 11, 12. Публікації кав'ярні в Instagram

Після відкриття «столичної» кав'ярні у цьому місті неподалік відкрився новий ресторан та фітнес-салон. Ймовірно, засновники цих закладів проаналізували успіх кав'ярні й переконалися, що теж можуть відкривати щось концептуальне і якісно нове — місцеві люди оцінять. За словами працівниці кав'ярні, місцеві мешканці у соцмережах слідкують за модними закладами у великих містах, і «якщо щось таке відкривається поруч — відразу йдуть».

Окремий, але показовий приклад — поява пандуса в одній із відвіданих нами кав'ярень. Коли заклад облаштував інклюзивний в'їзд, ефект виявився відчутним одразу: «тепер всі мамочки у нас». Кав'ярня фактично стала точкою притягання для батьків із малими дітьми, бо запропонувала те, чого бракує просторам громади. Водночас до пандуса веде занедбаний і розбитий тротуар. Точкові інфраструктурні рішення окремих підприємців, хоч

Зображення 13, 14. Публікація в Instagram ресторану та фітнес-студії в місті, які відкрилися згодом

би якими вдалимими вони були, все ж не можуть компенсувати загальний стан міської інфраструктури.

Тема кінотеатрів практично не виринає у зібраних матеріалах, що ілюструє важливу закономірність: коли певний формат культури недоступний роками, люди адаптуються і перестають його очікувати. Наприклад, повертаючись до звичного відпочинку біля річки чи в лісі. Проте при більш детальному обговоренні молоді люди впевнено стверджували, що кінотеатр став би успішним і популярним місцем: *«Коли я спитала молоду дівчину, що користувалось би популярністю в місті, якби з'явилося, — кіно».*

Не залученими до промоції формального та неформального культурного життя громади нам видалися і **сільські магазини** — попри їхню ключову роль в обміні важливою інформацією у межах громади, ми не помітили жодного оголошення про події чи іншої релевантної інформації.

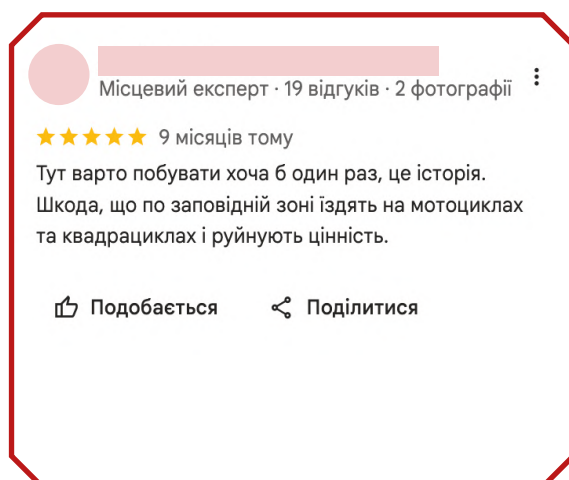
Формальні провайдери культури рідко вбачають у комерційних просторах потенціал для партнерств, хоча вони вже фактично надають таку цінність своїм відвідувачам і часто є відкритими до співпраці.

3.3. Публічні простори

Прогулянки парком і сидіння на лавках — основні види дозвілля в маленьких містах і селах Полтавщини. Парк в одному з містечок демонструє системну проблему браку відкритих зон для відпочинку, адже це єдиний публічний простір громади. Через відсутність альтернатив сюди стікаються всі категорії мешканців: підлітки, молоді батьки з візочками та люди, які прийшли до меморіалу вшанувати пам'ять загиблих військових. Накладання таких контрастних аудиторій на одну локацію неминуче провокує внутрішню напругу. Цей конфлікт можна сприймати як непорозуміння між поколіннями, хоча насправді йдеться про критичний брак міського простору. Підлітки опиняються в епіцентрі невдоволення через банальну відсутність іншого спеціально облаштованого місця, де вони могли б реалізувати свою активність та прагнення до спілкування: *«Колись діти активно гуляли на території клубу. Але вони розрили клумбу — хлопці мотоциклами заїжджали, ще щось поламали, і їх вигнали з цього місця. Тепер вони збираються біля річки, по кафешках. Їх тепер неможливо повернути до того місця, звідки їх вигнали».*

Дозвіллева інфраструктура міста пропонує мешканцям у край звужений спектр можливостей, де більшість активностей прив'язана до кількох специфічних локацій — парк, набережна тощо. Проте відкритий простір втрачає актуальність із завершенням теплого періоду. Взимку культурне життя громади звужується до мінімуму, адже в багатьох містах немає жодного теплого громадського місця, де можна було б провести час без обов'язкових фінансових витрат.

Формальний сектор культури ніяк не реагує на дефіцит просторів. Місцеві не вважають точками повсякденного тяжіння музеї, бібліотеки та галереї. Для більшості жителів досвід взаємодії з ними залишається в далекому минулому і асоціюється винятково з обов'язковими екскурсійними поїздками у шкільні роки.

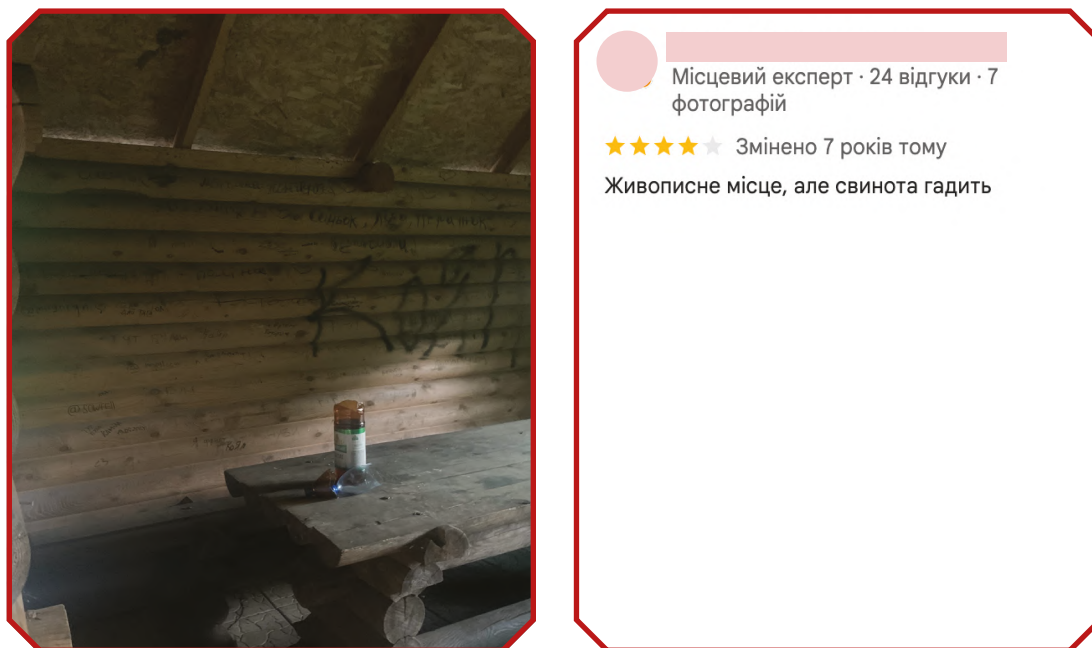

Зображення 15. Відгук на Google Maps про один із конфліктних просторів

Інфраструктурна політика громад демонструє відчутний дисбаланс у бік дітей. Якщо для найменших мешканців хоча б періодично встановлюють дитячі майданчики, то підлітки, молодь та дорослі залишаються без сучасних відкритих просторів для дозвілля. Тим часом застаріла інфраструктура поступово руйнується без належної підтримки.

Навіть ті локації, де з'являються нові об'єкти, наприклад альтанки чи зони відпочинку, швидко пере-

творюються на занедбані простори. Незатишне планування, накопичення сміття та нецензурні написи на стінах відштовхують мешканців і роблять ці місця непридатними для відпочинку. Ситуація вказує на брак системного підходу з боку влади, де комунальні підприємства обмежуються разовим прибиранням, але не забезпечують регулярного рутинного нагляду.

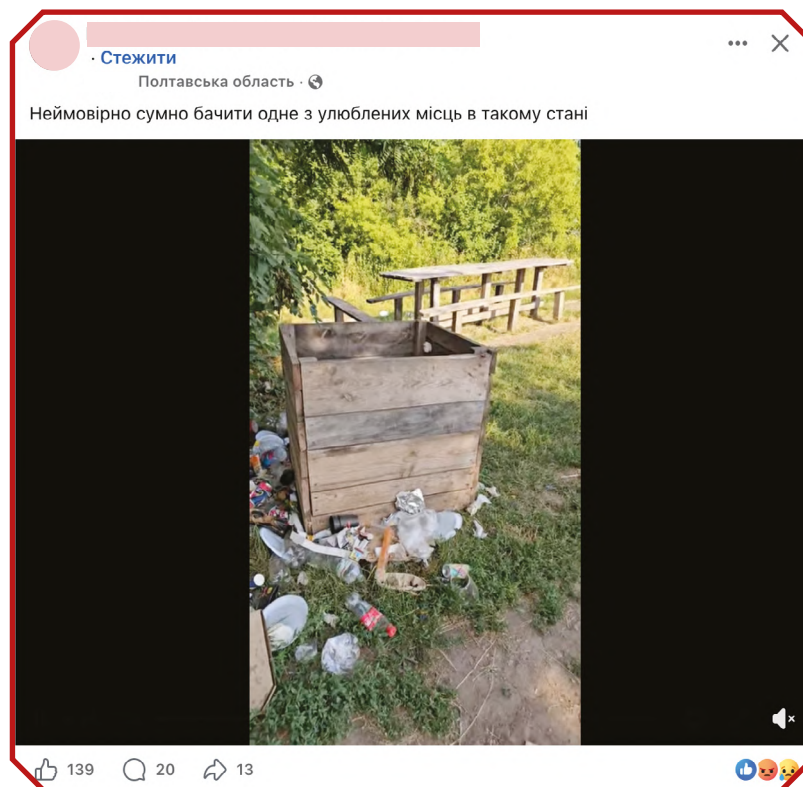

Зображення 16, 17. Місце відпочинку в парковій зоні та відгук з іншої локації

Дослідники зафіксували ситуацію на головній оглядовій вежі в одному з міст області, внутрішній простір якої був щільно розписаний лайливими словами. Це створювало різкий дисонанс під час спостереження за мальовничими пейзажами й викликало очевидне напруження у гостей вежі, особливо батьків, які прийшли з дітьми (хоча на момент підготовки звіту стіни вежі вже було охайно пофарбовано).

Цей кейс ілюструє глибшу проблему: візуальна занедбаність ключових туристичних точок руйнує ширше сприйняття культури в регіоні. Мешканці Полтавщини асоціюють культуру з побутовою ввічливістю, вихованістю, повагою до іншого та до спільного простору. Тому навіть поодинокі випадки такої занедбаності миттєво створюють враження відсутності культури для великої кількості відвідувачів.

Замість розв'язання інфраструктурних проблем у громадах нерідко вдаються до моралізаторства: провину за засміченість та вандалізм списують винятково на «безкультур'я» мешканців. Це підтверджують таблички з некоректними порівняннями й погрозами на адресу порушників, а також коментарі у локальних медіа. Брак елементарних зручностей, як-от відсутність смітєвих контейнерів, темні вулиці та нерегулярний вивіз відходів, маскується риторикою про невихованість людей.

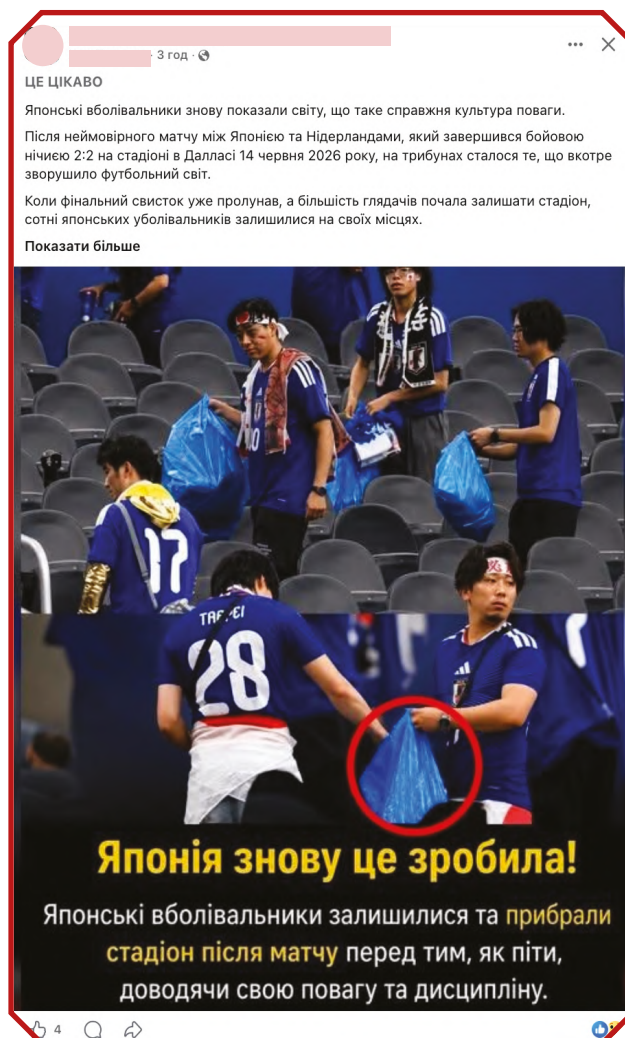
Зображення 18. Публікація про один з оглядових майданчиків, який набирає популярності серед туристів

Зображення 19. Вказівник на одному з пляжів Полтавщини

У громадах часто апелюють до популярної ще з радянських часів тези «чисто там, де не сміять». При цьому утримання публічних просторів досі базується на періодичних суботниках — масових разових акціях, які замінюють

щоденну роботу комунальних служб. А от системний, регулярний догляд за територіями для більшості населених пунктів Полтавщини все ще залишається винятком.

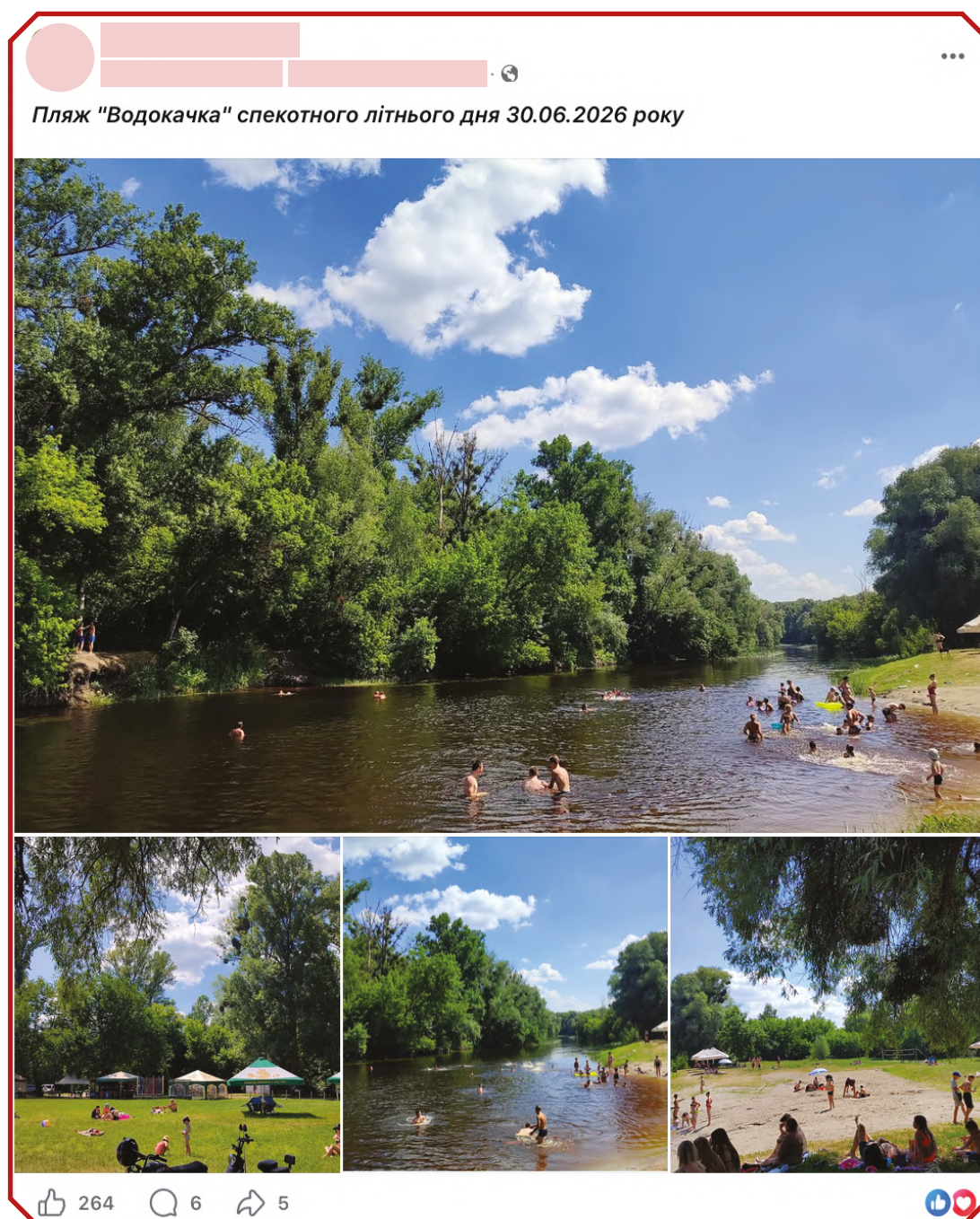

Зображення 20. Публікація про японських вболівальників, які після гри прибрали стадіон, у одній з онлайн-спільнот

Набережна річки — найпопулярніше місце мешканців Полтавщини в теплу пору року. Це помітно з того, як завантажені кав'ярні: узимку у вихідні вони заповнені найбільше, а влітку картина змінюється на протилежну: у вихідні люди заходять по каву ввечері, а якщо й зайдуть вдень, то щоб взяти каву з собою дорогою до річки.

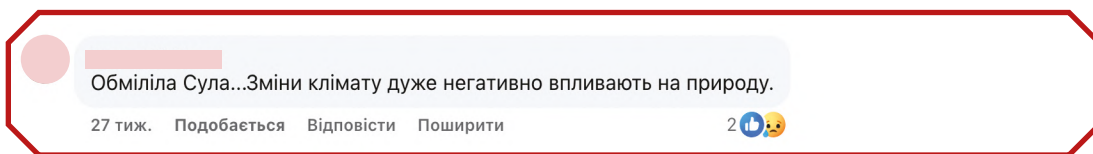
Береги річок — рідкісний приклад справді спільного простору, де перебувають люди різного віку: від наймолодших до найстарших. Ми зафіксували в одному із сіл показову сцену: група підлітків йшла до узбережжя річки «наводити лад». Догляд за цією територією виявляється спільним інтересом і для молоді, і для старшого покоління. Мешканці Полтавщини люблять відпочивати біля річки і жартівливо називають ці місця, натякаючи на схожість

з відомими курортними або модними локаціями: «Мальдіви» в Полтаві, «Філіппіни» у Вишняхках, Kobeliaky Beach тощо.

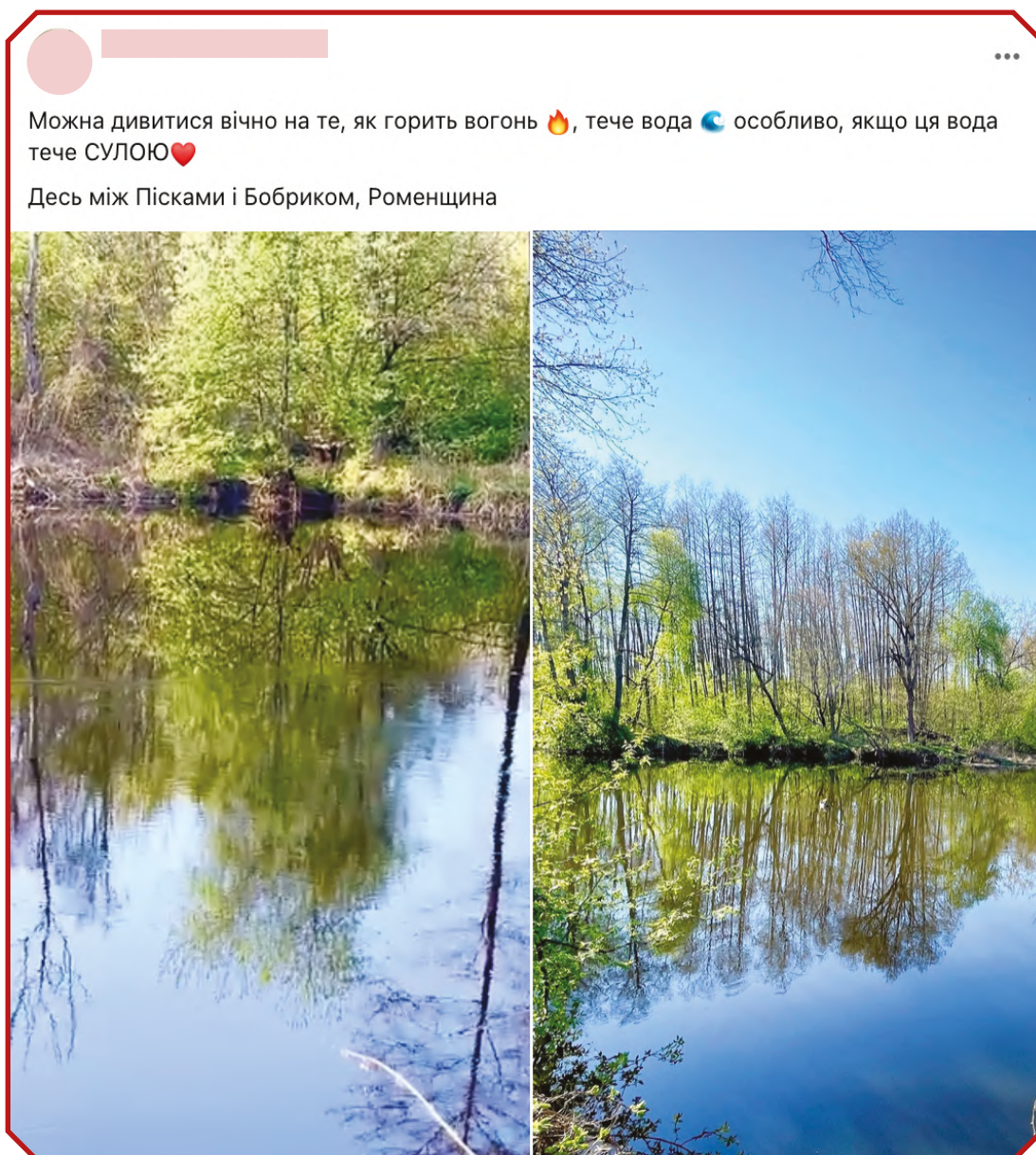
Зображення 21. Пляж одного з міст

Наповнення річок Полтавщини напряму залежить від зими: вони живляться переважно талим снігом, і тому засніжена зима означає повноводну річку влітку. Коли річка міліє, це стає приводом для смутку всієї громади. «Здоров'я» місцевої річки та її узбережжя через це перетворюється на унікальну точку входу для екологічних ініціатив, прибирань та культурних інтервенцій, які можуть розгортатися навколо різних активностей: від спорту до концертів просто неба.

Зображення 22. Коментар під одним з дописів

Сплави річками додають до цієї картини ще один альтернативний асфальтований дорозі маршрут. Якщо береги об'єднують людей у межах громади, то сплав перетворює річку на альтернативну артерію зв'язку між громадами, що може унезалежити спільні проекти й ініціативи від доріг і автомобільного сполучення. Річки можуть об'єднувати громади навіть за межами однієї області — люди взаємодіють навколо своєї улюбленої річки:

Зображення 23. Один з дописів про річку, яка протікає територією Полтавщини та Сумщини у групі «Зачарована Сула»

3.4. Цифрова інфраструктура

Інтернет, зокрема соціальні мережі, перетворився на активне поле для дозвілля, розвитку та взаємодії всередині громад, а також їхнього зв'язку із зовнішнім світом. Тим паче, коли є фізична втома від роботи й побуту, місць для відпочинку обмаль, а фінансові можливості обмежені.

Аналіз місцевих Facebook-груп демонструє чіткий запит на історико-культурну інформацію про рідний край. Найбільшу залученість та активність користувачі виявляють у темах про відновлення зв'язку з минулим громади. Люди охоче допомагають відновлювати історичну пам'ять конкретних локацій, додають власні знання про історичні факти, активно обговорюють архітектурну спадщину, краєзнавчі екскурсії, відомих земляків чи історичні постаті, які перебували в регіоні проїздом. Популярністю користуються також теми народних ремесел (вишивка, гончарство, наївне мистецтво) та локальних етнофестивалів. Головною рисою всіх цих онлайн-дискусій є прагнення мешканців до активної співучасті у формуванні та відновленні знань про рідну місцевість, що помітно відрізняється від пасивного споживання готового культурного продукту в будинках культури чи музеях.

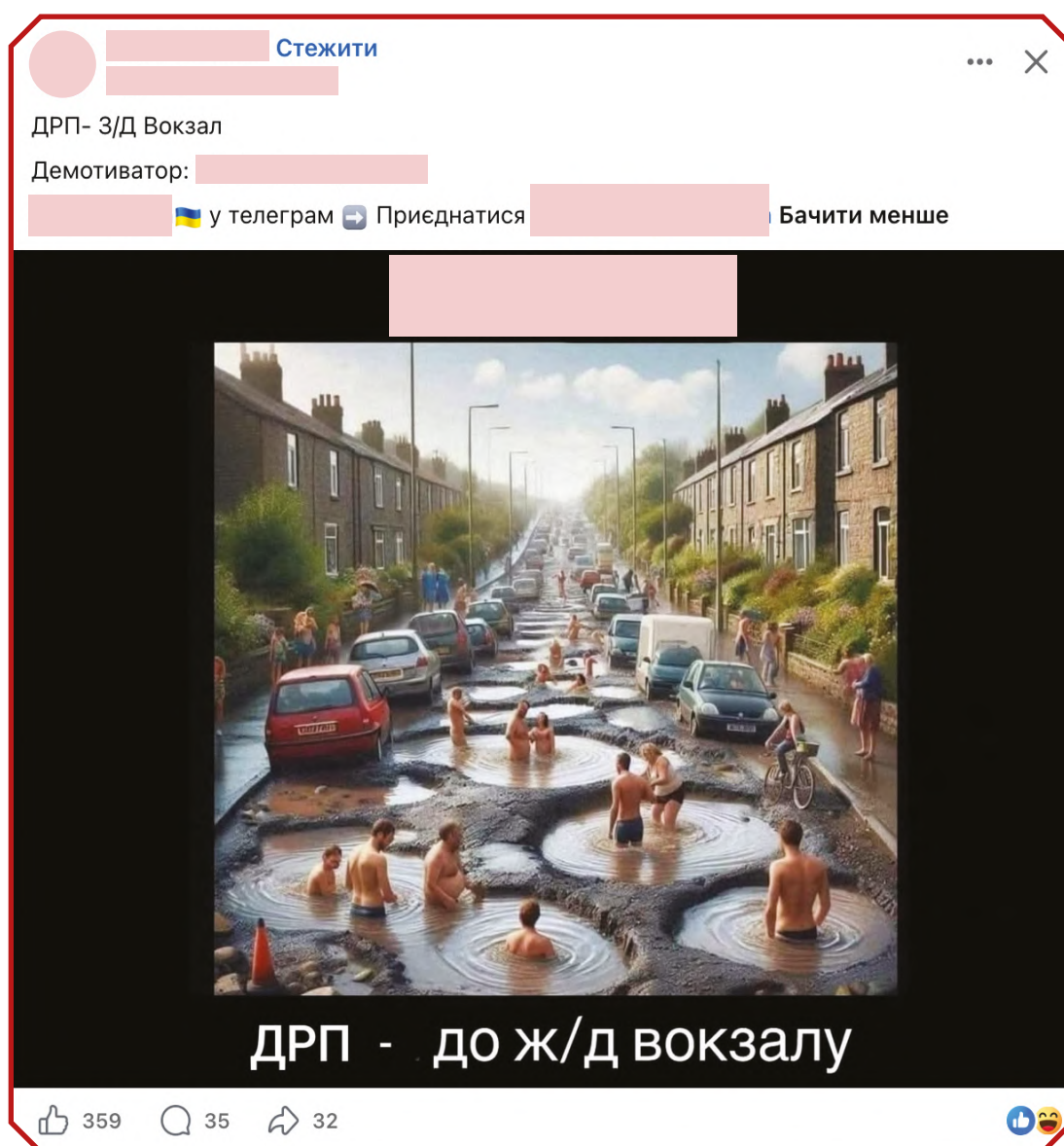
3.5. Міжміське сполучення

Кожне місто Полтавщини напрацьовує свій підхід до культурного життя, і ці практики можуть поширюватися далі, якщо, звісно, є фізична можливість дістатися одне одного. Коли у популярну кав'ярню одного міста їздять гості з сусідніх міст — це гарний приклад того, як один вдалий заклад стає точкою тяжіння. Тому дороги і міжміське сполучення — це пряма інфраструктурна умова культурного обміну.

Сполучення між населеними пунктами Полтавщини має чітку ієрархію. Мешканці села їдуть за потребою (лікарня, магазин, відпочинок) або в інше, більше село, або в найближче місто. З міста їдуть так само в інше, більше за розміром місто. Культурне життя великих міст області, своєю чергою, є частиною ширшого культурного простору ще більших міст: Дніпра, Харкова, Києва, Львова, Одеси.

Для сіл і малих містечок головними точками притягання лишаються найближчі великі міста. Маршрут і напрямок поїздки визначає інфраструктура. Куди дорога краща і поїздка фінансово доступніша, туди й їдуть, і це автоматично створює нерівні можливості для поселень, що опиняються на цьому шляху чи поза ним. До дороги додається і сервіс: актуальність та доступність розкладу автобусів, ставлення водіїв, комфорт — усе це впливає на те, чи людина повторить поїздку, чи відмовиться від неї на користь ближчого або простішого варіанту.

Ще одна особливість: у мешканців Полтавщини практично відсутня практика відвідування інших населених пунктів на шляху до великого міста. Це не

Зображення 24. Публікація про стан доріг у одній зі спільнот на Facebook

дивно, адже міста й села по дорозі не завжди видаються привабливими, і складно зрозуміти, чи слід їх відвідати. Ті, хто проїжджає Полтаву на маршруті від Києва до Харкова, бачать місто або з переповненої транспортом та рекламою дороги, або з промзон навколо залізничної колії. Пирятин, Хорол та Решетилівка з автомагістралі та Лубни й Миргород із залізничної колії теж видаються неважливими і нецікавими. Навіть така, здавалося б, другорядна деталь, як стела з назвою міста чи села на в'їзді, доглянутість автобусної зупинки на трасі чи стан узбіч доріг і залізничних колій в конкретному місті чи селі, формує загальне враження про область і конкретні громади в ній.

Мешканці Полтавщини майже не згадували про обмін та співпрацю із сусідніми областями на рівні громад. Закордонні дослідження розвитку туризму засвідчують очевидні переваги кластерного підходу «кумулятивного

принаджування» (cumulative attraction)¹⁷: коли збалансований розвиток сукупності привабливих локацій разом задовольняє різні бажання туристів і переконує їх вирушати в певному напрямку. Іншими словами, необхідно розвивати різні види туристичних атракцій з унікальною тематикою.

Зображення 25. Вигляд Полтави для тих, хто їде трасою Київ—Харків (Google Maps)

3.6. Інфраструктурні трансформації під впливом війни

- Чим живе ваше місто?
- Війною

Діалог під час польового дослідження

Війна трансформує культурну сферу області одразу за кількома пов'язаними напрямками: через демографічні зрушення, загострення гендерного дисбалансу, безпекові обмеження, складні етичні дилеми суспільної доречності розваг та формування просторів пам'яті.

Міграційні процеси, викликані бойовими діями, суттєво переформатували аудиторію та структуру соціокультурного попиту. Чимало мешканців Полтавщини покинули регіон, виїхавши за кордон або переїхавши до більш безпечних областей України. Водночас громади масово приймають людей, котрі змушені були переселитись через війну. Одночасна втрата «своїх» та адаптація «нових» мешканців створила відчутні розриви між наявною пропозицією та реальними запитами людей.

¹⁷ Weidenfeld, A., Butler, R., & Williams, A. M. (2011). The role of clustering, cooperation and complementarities in the visitor attraction sector. *Current Issues in Tourism*, 14(7), 595–629.

Ситуація ускладнюється гострим **гендерним дисбалансом** у публічному просторі. Чоловіків на культурних подіях стало помітно менше: частина з них служить у лавах ЗСУ, а інша частина, яка намагається уникнути мобілізації, залишається вдома, фактично випавши з громадського життя. Це поглиблює вже зафіксовану раніше тенденцію, згідно з якою сфера культури в регіоні тримається переважно на жінках, які залишаються її головними провайдерами та споживачами.

Крім того, за тривалий час ізоляції через пандемію і повномасштабну війну мешканці помітно відвикли від самого факту, що в громаді може щось відбуватися. Це сформувало колосальний відкладений попит на живе спілкування, що повсюдно фіксували польові спостереження дослідниць: *«Коли я кудись приходила, з кимось починала говорити, в мене таке відчуття, що просто всі хапалися: давай ми тобі розкажемо чи давай ти нам розкажеш. Людям настільки цього не вистачає, що вони до цього дуже тягнуться. Культурного життя гостро бракує»*.

Першим і найочевиднішим практичним викликом для відновлення подієвого життя є безпека. Регулярні повітряні тривоги та критичний брак укриттів (особливо розрахованих на велику кількість людей) унеможливають проведення масових заходів у звичному форматі. Ситуація ускладнюється юридичними та логістичними нюансами. Навіть за наявності укриття доступ до нього часто обмежений, якщо приміщення належить іншій установі. Керівники організацій зазвичай не готові брати на себе відповідальність за безпеку сторонніх людей. Наприклад, одна з культурних подій на території школи зірвалася саме через відмову адміністрації ризикувати. Трапляються й випадки, коли сховище в дитячому садку фізично існує, але пускають туди винятково вихованців, хоча інших варіантів захисту поруч немає. Зрештою, питання, хто відповідає за людей в укритті, стає для культурного життя громад не меншою перешкодою, ніж брак самих сховищ. Актуальність проблеми засвідчують і порівняльні дані: **«Полтавська область посідає шосте місце серед областей України, де за рік було оголошено найбільше тривог. Кількість сповіщень про небезпеку з 1 січня по 31 грудня 2025 року — 1294 сигнали. Найдовша тривога тривала 13 годин 29 хвилин»¹⁸**.

Другий аспект — **доречність**. У часи війни до доречності культурних подій виникає багато питань із боку громади. Це змушує як офіційні установи, так і незалежних організаторів дуже обережно підходити до вибору тем і форматів заходів. До того ж бюджетні пріоритети більшості громад очікувано змістилися на фінансування нагальних оборонних та соціальних потреб. Самі мешканці болісно сприймають цю вимушену стриманість — особливо там, де існували міцні традиції масштабних міських свят. В одному з населених пунктів респонденти з особливим теплом і сумом згадували колишній День міста, де на центральній площі збиралися всі мешканці. Люди прямо порівнювали свою ситуацію зі столицею, де великі концерти продовжувалися, тоді як у їхніх

¹⁸ Семисал, К. (2026, 2 січня). Полтавщина — одна з областей України, де 2025-го лунало найбільше тривог. Суспільне Полтава. <https://suspiilne.media/poltava/1203868-poltavsina-odna-z-oblastej-ukraini-de-2025-go-lunalo-najbilse-trivog/>

громадах провести навіть День міста було неможливо. Таке порівняння часто підживлюється ностальгією за минулим життям головної площі. Раніше вона була епіцентром святкувань, а тепер стала місцем прощання із загиблими героями. Масові гуляння на цій локації створюють етичну дилему: чи можна розважатися у просторі, який тепер асоціюється винятково з втратою?

Третій аспект — **інтеграція місць пам'яті** до міського середовища. На Полтавщині й раніше бракувало відкритих громадських просторів, а з появою меморіалів загиблим військовим їхня корисна площа звузилася ще сильніше. Біля портретів полеглих захисників недоречно відпочивати чи веселитися, тому ці зони автоматично випадають із переліку місць для дозвілля. У містах із дефіцитом публічного простору меморіали на центральних локаціях іноді створюють приховане напруження між різними потребами містян (потребою вшанувати пам'ять та потребою жити далі). Громадам бракує продуманих, делікатних форматів і ритуалів комеморації, які б задовольняли запит родин загиблих, але водночас не витісняли з міських вулиць повсякденне життя мешканців. Проте в деяких громадах уже з'являються альтернативні рішення вшанування без значного розширення меморіальних зон — наприклад, «дерева» з фотокартками військових або проведення рибальських змагань на честь загиблого військового, котрий любив риболовлю.

Аналіз просторів для культури Полтавщини виявляє глибоку невідповідність між наявними майданчиками та запитом сучасного суспільства. Офіційна інфраструктура, представлена клубами, музеями та бібліотеками, залишається заручницею застарілих радянських архітектурних та управлінських концепцій. Замість стимулювання творчої співпраці та живого діалогу, державні заклади часто продовжують відтворювати жорстку вертикальну логіку трансляції «правильної» культури і смислів. Ситуація ускладнюється хронічним дефіцитом фінансування та розривом зі споживчими потребами населення. Функції соціокультурних центрів стихійно перебирають на себе альтернативні простори. Місцевий бізнес, насамперед кав'ярні, успішно формує нові стандарти дозвілля. Паралельно найважливішим безкоштовним простором соціалізації в теплий сезон залишаються природні рекреаційні зони, зокрема прирічкові території, які об'єднують мешканців різного віку та різних громад. Масова залученість населення у неформальний спорт і низові практики благоустрою доводить, що реальна активність громад є набагато вищою, ніж її фіксують державні культурні установи. Наявні культурні практики суспільства залишаються відокремленими від формального сектору.

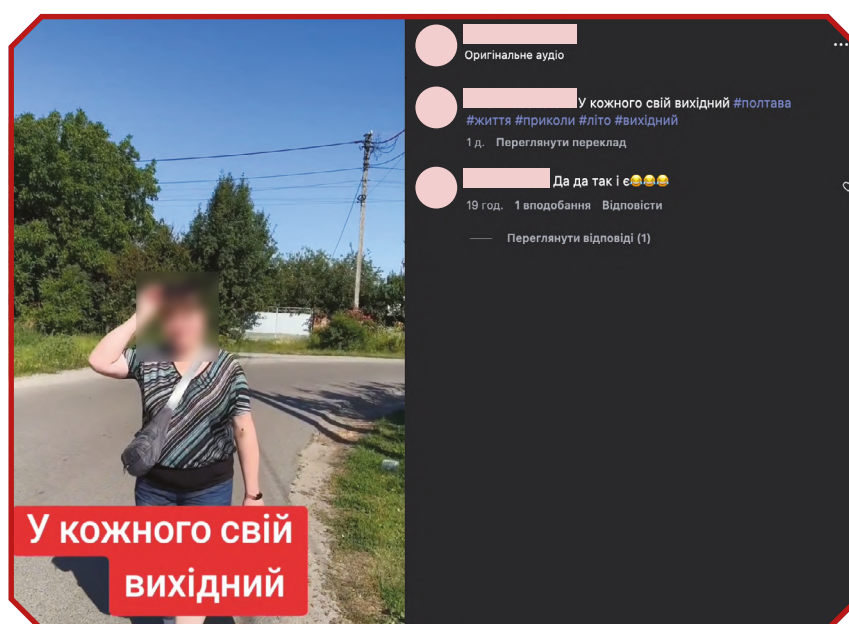
Головним фактором, що дестабілізує регіональний простір, водночас змушуючи його до трансформацій, стала повномасштабна війна. Вона принесла безпекові виклики, демографічну кризу, моральні обмеження. Поява меморіальних зон у дефіцитних публічних просторах міст і сіл створила етичну дилему доречності розваг. На тлі фізичних обмежень для зборів людей, за недбаності інфраструктури та комунікаційного вакууму щодо культурного життя, ключовим майданчиком для цифрової взаємодії стали соціальні мережі, які сьогодні є єдиним безальтернативним простором для спілкування як всередині області, так і поза нею.

РОЗДІЛ 4. ПОВСЯКДЕННЯ ТА ПОПИТ НА КУЛЬТУРУ

Доки культура в очах мешканців громад залишається чимось високим, недоступним, пов'язаним із професійною творчістю чи мистецтвом, безпосереднє спостереження за побутом жителів Полтавщини дозволяє побачити її справжній зріз у живому повсякденні. Занурення у щоденний ритм громад демонструє, як вони витрачають власний час, чим насправді цікавляться і чого гостро потребують.

4.1. Побутові та економічні бар'єри

Головним фактором, що стримує розвиток культурного попиту, залишається побутовий тиск та виснаження від фізичних навантажень. Особливо гостро це відчувається у сільській місцевості, де щоденний ритм підпорядкований важкій праці, яка поглинає майже весь ресурс мешканців. Це фіксують польові нотатки: *«Там люди виживають. Це все, чим вони займаються. Вони працюють з ранку до ночі. І, дай Бог, там ходять батьки на якісь концерти своїх малих в школі».*

Зображення 26. Відео з Instagram. Голос авторки на фоні: «Дівчата, скажіть, будь ласка, у всіх так? У перший свій неробочий день ми прибираємо, готуємо, стираємо [перемо], і це зветься “вихідний”»

Вільний час найчастіше заповнюють малорухливим відпочинком удома або на природі, значно рідше — зустрічами з друзями чи родичами. У великих містах додаються прогулянки парком, відвідування кав'ярні, ресторану чи кінотеатру. Що більше місто, то розвиненішою є культура відпочинку поза домом.

Окрім браку часу та сил, вагомим бар'єром є фінансовий чинник. Низький дохід та фінансова незахищеність звужують можливості вибору культурного продукту до мінімуму. За словами одного з жителів невеликого міста, *«у таких містечках на дозвілля люди можуть витратити 500 гривень на місяць. І питання ще, чи вони їх витратять»*.

Будь-які радикально нові, експериментальні чи дорогі формати ризикують взагалі не знайти свого споживача або викликати етичний опір та нерозуміння, оскільки громади часто виявляються неготовими до різкої зміни культурного контексту: *«Якось приїжджали до них з виставою “Декамерон” від Ольги Сумської. Вистава надто сексуалізована, це було культурним шоком для місцевих»*.

Тобто більшість часу люди на Полтавщині традиційно витрачають на роботу і побут. Залишок — на дозвілля. Якщо є сили, гроші та бажання, дозвілля можна організувати з кимось: вдома або на природі чи в закладі. Якщо є відповідна інфраструктура, гроші та особиста традиція споживання чогось «культурного», можна зробити «культурний» відпочинок. Як фіксують польові нотатки, *«культура — це коли є причина вийти. Це привід і місце опинитися серед інших людей»*.

4.2. Феномен «низової» культури

Якщо відкинути формальне, «високе» розуміння культури й проаналізувати, чим мешканці Полтавщини насправді наповнюють свій щоденний простір, стає очевидним існування цілого пласту активних практик. Через стереотип, що культура обов'язково має бути чимось урочистим, інституційним та організованим кимось іншим, самі люди ці захоплення «культурою» здебільшого не вважають. Проте саме ці різноманітні повсякденні живі процеси реально структурують соціальну взаємодію всередині громад.

Перше місце в цьому неофіційному переліку посідає культура споживання їжі як важливий привід опинитися серед інших людей. Мешканці Полтавщини однаково люблять як вкраплення сучасного у традиційні застілля, так і абсолютно не традиційні, але вже популярні формати. Найяскравішим прикладом цієї трансформації стали суші. Попри те, що ця старавва взагалі не вписується в офіційний «етнічний» образ Полтавщини, саме суші перетворилися на найпопулярніший вибір для сучасного дозвілля молоді та фінансово стабільних верств населення. Польові нотатки фіксують: *«Спитала продавчиню, чим тут люди займаються у вільний час, — у кафе ходять. Суші — це нормальна їжа тут. Всі класні кафе роблять суші, причому дуже смачні і якісні. На вихідних столики аж бронюють, бо місця немає»*.

За спостереженнями дослідниць, у багатьох містах Полтавщини «топові» заклади обов'язково подають суші. Ця культура певною мірою є противагою «туристичним» галушкам та різним прикладам інновацій в сучасній українській кухні, які переважно лишаються стравами «для тих, хто проїжджає»

Зображення 28, 29. Марафон у центрі Полтави

У містах і селах невіддільною частиною дозвілля підлітків та чоловіків усіх вікових категорій є захоплення **мото-, вело- й автотранспортом**. За умов слабого розвитку громадського транспорту в регіоні власні засоби пересування стають не лише практичною необхідністю, а й об'єктом дозвілля. Дослідницька команда повсюдно фіксувала стихійні скупчення молоді, яка з'їжджалася на транспорті одного типу, влаштовувала групові катання та обговорення технічних характеристик своїх «улюбленців». Таке хобі структурує взаємодію молоді, хоча й повністю випадає з поля зору формальних культурних інституцій.

Підприємництво та творчі ремесла становлять окремий пласт повсякденного культурного життя Полтавщини. Проте й тут виникає градація «культурності», адже що віддаленішим від традиційних ремесел і промислів є бізнес, то менше люди схильні вважати його елементом культури. Хоча ззовні всі ці мануфактури та креативні активності належать до спільної рамки: від історично сформованих, як-от бджільництво в Гадячі чи гончарство в Опішні, до цілком сучасних мануфактур із пошиву одягу в Решетилівці та інших компаній, які мало пов'язані з традиційними заняттями.

Нарешті, найяскравішим проявом низової спільноти є колективні практики для суспільного блага. Фарбування парканів, впорядкування та благоустрою громадських просторів, плетіння маскувальних сіток та інші форми роботи на загальну користь найменше усвідомлюються людьми як культура. Проте саме в цій самоорганізованій діяльності мешканці реалізують те, чого їм, за їхніми ж словами, найбільше бракує — живого відчуття того, що «в громаді щось насправді відбувається».

Зображення 30, 31. Творчість мешканців однієї з громад

4.3. Культура для своїх і культура на експорт

Одне з ключових спостережень дослідження полягає в тому, що між офіційною культурною пропозицією громад та реальними потребами їхніх мешканців існує глибокий системний розрив. Культурний продукт, який місцеві формальні інституції намагаються транслювати як всередині, так і назовні, часто виявляється нецікавим для локального населення. Дослідницька команда назвала це «феноменом Гоголя»: міста і села, які активно будують туристичний імідж навколо постаті письменника, у повсякденному житті ним майже не цікавляться. Його ім'я практично не виринає в розмовах чи публікаціях мешканців як щось близьке, живе чи актуальне.

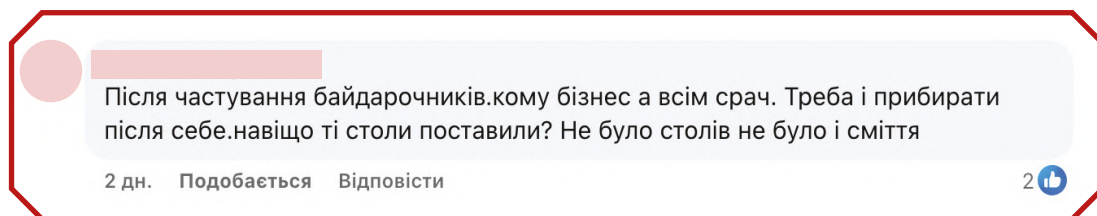

Зображення 32. Афіша подій в одному з міст Полтавщини

Загалом для невеликих міст та сіл регіону типовою є прив'язка локальної ідентичності та туристичного маркування до однієї-двох історичних постатей. У великих містах цей феномен розчиняється в альтернативних асоціаціях. Будуючи культурну айдентику винятково навколо відомого земляка, інституції створюють надмірне інформаційне насичення, яким місцеві мешканці переповнюють ще під час шкільної програми.

Як наслідок, щирий інтерес до постаті зникає ще до підліткового віку. Далі вона вже рідко повертається у свідомість людей як щось цікаве і актуальне, натомість залишаючись темою винятково для туристів та звітних культурних подій, поки реальний запит на дозвілля ігнорується: «З розваг тут зовсім нічого немає», — зазначив мешканець одного з таких міст.

Сам по собі туризм не вирішує проблему незадоволеного культурного попиту місцевих жителів. Інфраструктурне та подієве наповнення, створене для зовнішнього споживача, викликає обмежений інтерес у мешканців громади, а переваги від туристичних потоків для них неочевидні. Більшість туристичних локацій Полтавщини працює переважно за готівку, а зібрані податки йдуть в адміністративний центр громади і найчастіше не повертаються на розвиток саме тієї місцевості, яка взяла на себе основне організаційне навантаження.

Зображення 33. Обговорення стану місця дозвілля біля річки після створення інфраструктури для відпочинку

Усі недоліки туризму: зростання транспортного потоку, накопичення сміття, шум та підвищення цін на нерухомість — лягають безпосередньо на плечі місцевих мешканців. Виникає ситуація, за якої люди обслуговують культурний продукт, призначений для когось іншого, а їхній попит на культуру залишається незадоволеним, та й «культурою» вони свої запити чи діяльність взагалі не вважають.

Додатковий вплив на соціокультурний ландшафт регіону чинить міграційний фактор, який чітко розділяє нових жителів громад на дві групи з протилежними потребами. Одна з цих груп — «дачники» — мешканці більших міст, які купують хати для відпочинку в селах Полтавщини, особливо поблизу річок. На відміну від людей, котрі були вимушені переїхати через війну і тепер потребують активного культурного життя для себе та своїх дітей, «дачники» приїжджають сюди або на вихідні, або на теплий сезон і мають прагнення, протилежне до запитів постійного населення: вони шукають тиші, ізоляції та природи за принципом «ближче до природи, далі від людей». Нерідко, мінімізуючи взаємодію, вони обгороджують свої обійстя високими парканами та відмежовуються від культурного життя місцевої спільноти. Існує ще одна, невелика група нових мешканців Полтавщини: ті, що повертаються або приїжджають сюди вперше, щоб відновлювати старі хати та робити власний внесок у культурне життя регіону (для себе, місцевих мешканців та/або гостей області) — їхня частка є малою, але заслуговує більш ретельного вивчення в майбутньому.

Глибша проблема полягає не лише в розриві між пропозицією та попитом, а й у відсутності інституційних механізмів, які б дозволили цей низовий попит почути та вчасно інтегрувати в локальну та регіональну культурну політику. Формальним установам «згори» спускається річний кількісний план заходів. Найкраща стратегія для менеджменту в такій логіці — виконати очікуваний мінімум без зайвих ризиків, орієнтуючись на традиційні шаблони.

Цей інституційний глухий кут перетворюється на замкнене коло. Навіть якщо напряду запитати місцевих про їхні бажання, через брак іншого досвіду вони за звичкою називають ті самі щорічні заходи, залишаючи реальні потреби поза увагою офіційної пропозиції.

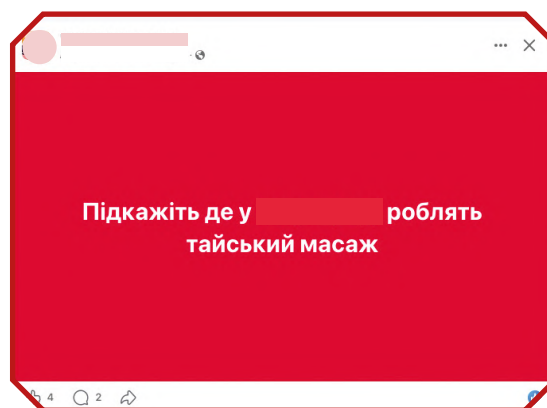
4.4. Первинність пропозиції та механізми вирощування попиту

Найважливіший висновок дослідження полягає в тому, що попит формується пропозицією та її правильною подачею. Люди рідко здатні самостійно усвідомити брак певних форматів, поки їм не продемонструють реальний і сучасний прецедент. Щойно нова практика з'являється і виявляється привабливою, громада переймає її та починає відтворювати. Відповідно, попит стає сформованим і життєздатним. Це напряду підтверджує тезу, яку в експертному інтерв'ю сформулювала одна з респонденток: *«Попит неможливо виміряти до того, як з'явиться приваблива пропозиція»*. Інший експерт, опитаний в межах дослідження, резюмував цей підхід: *«Треба розжовувати і пояснювати, чому це має сподобатись»*.

Польове дослідження дозволило вивести чіткий алгоритм адаптації інновацій: спершу хтось із «нових місцевих» приносить нетипову практику, громада ставиться до неї з підозрою та відторгненням, але згодом, завдяки наполегливості першонадавачів і копіюванню іншими, окремі соціальні групи або й уся громада починають вважати цю практику нормою та елементом локальної ідентичності. Найяскравіший приклад було зафіксовано в містечку в південній частині Полтавщини: жінка, котра була вимушена переселитися з Донеччини, у 2013–2014 роках почала проводити заняття з йоги, і місцеві жителі спершу реагували відторгненням. Коли ж вона згодом переїхала до іншого міста, у громади виникло питання: *«Хто буде далі викладати йогу?»*. Місцевій жінці довелося стати тренеркою, бо попит уже сформувався, а пропозиція зникла. Вона веде ці заняття вже понад десять років.

Аналогічний ефект «ланцюгової реакції» спроможний запускати також бізнес. Згадана раніше концептуальна кав'ярня задала принципово новий рівень якості в місті, після чого сусідні заклади почали пропонувати схожі напої та подібну візуальну айдентику, а згодом у місті відкрилися новий ресторан і фітнес-зал рівня великого міста. Цей стандарт ніхто не спускав «згори» — його просто побачили в конкретному локальному закладі й почали масштабувати на низовому рівні.

Дослідницька команда зафіксувала важливу рису Полтавщини: **тут готові інтегрувати нове, але обережно, без радикального розриву з поточними практиками.** Мешканці відчують потребу в сучасних форматах, які виходять за межі традиційного канону, проте консервація культури у звичних рамках часто гальмує появу свіжого погляду. Це підтверджують польові нотатки дослідниці: «Коли я прийшла зі своїми сережками з бісеру, працівниці хотіли забрати їх у мене») *“Вау! Такі прості і цікаві. Треба нашим майстриням подати ідею”.* Як на мене, це дуже добре ілюструє потребу в сучасному поза традиційним. Зараз культура консервується у традиційності і це не створює нового, свіжого погляду. Водночас існує відчуття, що це “нове” зустрінеться з опором. Бо навіть якщо і старе набридло, до нового готовності ще немає».

Зображення 32. Оголошення в одній із Facebook-груп

З цих прикладів випливає ключовий практичний висновок: найефективніший спосіб запустити нову практику — не переконувати громаду в її необхідності, а показати живий, привабливий зразок, який можна побачити, спробувати і скопіювати. Якщо продовжувати цю ініціативу протягом певного часу, у людей формується стала культура споживання нового продукту. Відчутний опір інноваціям тут є переважно початковим і тимчасовим — нові практики стають частиною повсякдення, щойно громада має змогу їх «розсмакувати».

Польове дослідження та опитані експерти сходяться на тому, що пропозиція є первинною, і саме вона «вирощує» попит. Це принципово зміщує акцент із намагань формального сектору директивно «принести культуру» на стратегію створення першого помітного прецеденту, якому дають час прижитися.

Саме тому питання «яким є попит на культуру на Полтавщині?» є методологічно хибним, адже відповідь на нього завжди спрямовуватиме назад — до вже наявних, законсервованих практик. Реальний попит здатні сформувати лише помітні, цікаві, якісні та доступні пропозиції, що супроводжуються тривалою підтримкою. Ефективний підхід неформального культурного сектору полягає в постійному пошуку нових ніш, що влучно резюмував один із респондентів з неформального культурного сектору: «З усіх сторін підходити і шукати прогалину».

Аналіз повсякденного життя виявляє суттєву розбіжність між інституційним розумінням соціокультурної сфери та її реальним низовим функціонуванням. Мешканці Полтавщини через усталені традиції, брак вільного часу, фізичне виснаження та фінансові обмеження схильні звужувати поняття культури до рідкісних офіційних урочистостей, не помічаючи її проявів у власних щоденних практиках — спорті, гастрономії чи локальному підприємстві. Особливо відчутно цей інфраструктурний та подієвий дефіцит проявляється у сільській місцевості та малих містечках, тоді як великі міста пропонують значно ширший спектр культури й дозвілля.

Додаткове протиріччя виникає через орієнтацію формального сектору на створення «експортного» туристичного продукту, зазвичай зосередженого навколо кількох історичних постатей чи місцевого ремесла. Такий підхід не викликає інтересу місцевих мешканців, які вимушені нести інфраструктурний тягар від потоку туристів без очевидної користі для себе.

Зображення 35. Напис в одному з закладів у невеликому місті, який перекладається як «живи по-міському» або «живи в ритмі міста»

ВИСНОВКИ

1. Сприйняття культури

Поняття культури у свідомості мешканців Полтавщини залишається звуженим до елітарних, урочистих чи суто інституційних форм. Через це люди не помічають культуру у власних щоденних практиках (спорті, хобі, їжі, побуті чи низовому підприємстві) і легко потрапляють у ментальну пастку, вважаючи, що в їхній громаді «нічого не відбувається» і панує культурна «діра». Культура сприймається як необов'язкова, опційна частина дозвілля — те, на що звертають увагу лише після виснажливої роботи та побуту. В умовах війни цей дефіцит посилюється браком сил, фінансів, моральними обмеженнями, а також етичними викликами, пов'язаними з проживанням позитивних емоцій. У громадах закріпилося стійке уявлення, що культурні послуги мають надаватися безкоштовно або за символічну плату, що суттєво обмежує фінансову самодостатність сектору.

2. Репрезентація ідентичності: внутрішній попит проти «експорту»

Назовні громади пропонують законсервований «експортний» продукт, прив'язаний до однієї-двох історичних постатей або ремесла. Проте внутрішній попит динамічно змінюється під впливом моди.

Мешканці Полтавщини критикують формальні установи за застарілу, відірвану від реальності та звітоцентричну діяльність, яка не викликає інтересу. Культурний сектор, зі свого боку, скаржиться на пасивність аудиторії, яка не відвідує заходи.

3. Інфраструктурні обмеження та криза просторів

Громадам бракує сучасних, охайних та затишних відкритих просторів і приміщень (із ремонтом, опаленням та доступними вбиральнями), де люди могли б вільно збиратися за межами формального робочого графіку. Так само бракує відкритих безкоштовних публічних просторів для аудиторій різного віку і з різними потребами.

Іншою проблемою є невідповідність розкладів: формальні культурні заклади організовують події у стандартні робочі години (з 8:00 до 17:00), коли потенційна ширша аудиторія (люди, які працюють, та молодь, яка навчається) зайнята нагальними життєвими справами.

Крім того, інституції переживають хронічне недофінансування: базове бюджетне фінансування формальних установ покриває лише виплату заробітних плат та утримання приміщень, унеможливлюючи розвиток якісного продукту.

4. Актори культурного процесу: лідери, бізнес та діаспора

Культурне життя тримається на горизонтальних зв'язках та активних, ініціативних особистостях. Співпраця чи закритість установ залежить винятково від волі конкретного керівника.

Головним рушієм змін і генератором сучасних ідей стають люди, котрі були вимушені переїхати через війну, та місцеві мешканці, які повернулися з інших регіонів чи з-за кордону. Їхня «надивленість» трансформується в нові проекти, які найчастіше реалізують всупереч пасивності місцевих інституцій. Меценатство та підтримка культури з боку підприємців досі є рідкістю. Бізнес переважно не бачить економічного сенсу в інвестиціях у культуру.

Мешканці області не вважають Полтаву культурним магнітом та центром культурного життя. Натомість таку роль виконують найближчі більші міста до яких є зручне і фінансово доступне сполучення.

5. Комунікація, війна та суспільний запит

Попри пасивність та війну, у суспільстві існує сильний запит на спільне культурне життя та перебування серед інших людей.

Брак рекламних бюджетів, якісного SMM та сучасних інструментів інформування призводить до того, що заходи замикаються всередині сталої вузької «бульбашки», а ширші верстви населення просто не знають про те, що відбувається у громадах.

Соцмережі та локальні групи перетворилися на головне поле дозвілля та спільноти, де користувачі мають унікальну можливість обговорювати різні процеси в громадах та впливати на них.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Для провайдерів та інституцій

- Залучати людей, котрі були вимушені переселитися через війну, місцевих, які повернулися з інших міста чи з-за кордону, і тих, хто виїхав, як джерело ідей, «надивленості» та допомоги в організації культурного життя громади. Створювати неформальні майданчики для обміну досвідом між громадським сектором та працівниками державних установ.
- «Вирощувати» меценатство. Не просити в бізнесу пожертв, а пропонувати проєкти на умовах взаємної вигоди. «Зрощувати» культуру меценатства через позитивний практичний досвід, активно долучаючи підприємців до обговорення ідей ще на етапі планування.
- Розробити та впровадити нові показники для планування та оцінки роботи формальних установ культури, які просигналізують суспільству їхню відкритість, сучасність, відхід від радянської звітоцентричності та орієнтацію на різні аудиторії.
- Створення альтернативних каналів фінансування. Оскільки формальні інституції не здатні гнучко та якісно розподіляти ресурси, необхідно розвивати незалежні інструменти підтримки низових ініціатив (локальні фонди, грантові програми, краудфандинг).

2. Переосмислення та догляд за просторами

- Інтегрувати комерційні заклади та культуру: заохочувати бізнеси проводити заходи в музеях, будинках культури та бібліотеках, а формальним установам — виходити з власним культурним продуктом у кав'ярні, ресторани та інші простори для дозвілля.
- Розбудовувати відкриті громадські простори для різних аудиторій: дітей, молоді та дорослих.
- Громадські туалети: обов'язковим стандартом має стати наявність доступних, сучасних вбиралень у населених пунктах та в самих закладах культури, які працюватимуть постійно (не лише в будні з 8 до 17) та без перерв.
- Забезпечити регулярний догляд за парками та зонами відпочинку.
- Запровадити механізм, за якого туристичний збір та податки повертаються безпосередньо в ті локації (села, вулиці, кутки), які його згенерували. Зобов'язати бізнес відповідати за благоустрій суміжних територій.
- Покращення «першого враження» — того, якою громада постає в очах транзитних пасажирів та туристів з дороги чи залізниці: автобусних зупинок, в'їзних стел, лісосмуг.

- Переосмислити формат вшанування полеглих військових. Замість просторового розширення пам'ятних місць на центральних площах, що блокує повсякденне життя громади, розробити новий формат меморіалів та організації сучасних комеморативних ритуалів.
- Актуалізація водойм як простору не лише дозвілля, а й культури. Доглядати річки (ставки, озера) та прирічкові території — головні місця єднання громад — організовувати сплави, спортивні події тощо.
- Нові загрози (реактивні БпЛА та інше інноваційне озброєння ворога) змушують переосмислити організацію культурного життя громад Полтавщини та нормалізувати його нові прояви (зібрання малими групами, активізація взаємодії онлайн, використання та підвищення комфортності наявних укриттів, організація укриттів у місцях дозвілля різних груп населення: на пляжах, у кав'ярнях і парках тощо).

3. Робота з аудиторією та комунікаціями

- Виводити культуру за рамки суто «високого» мистецтва. Додавати її елементи в корпоративне життя локальних підприємств, а також делікатно інтегрувати культурні компоненти у відпочинок людей на природі — без звітнього офіціозу та порушення сталих практик дозвілля.
- Зміна часу надання культурних продуктів: офіційному сектору культури необхідно переформатувати графік роботи й перенести ключові, найцікавіші події на вечірній час та вихідні дні, поступово залучаючи населення, що працює, та молодь.
- Пріоритет якості над кількістю: відмовитися від розпорошення ресурсів на велику кількість типових заходів у робочий час. Замість відкритих постійних експозицій чи стандартних концертів у робочі години бюджетних установ (понеділок-п'ятниця, 8:00-17:00), експериментувати з форматом та часом роботи на прикладі сучасних галерей: тривалий час готувати якісну, варту уваги громади подію чи виставку і відкривати її на обмежений період у зручний для відвідувачів час.
- Бути вкрай обережними з нав'язливою фотозвітністю у соцмережах. Мешканці можуть уникати заходів через небажання ставати частиною формального звіту установи або окремої особи у соцмережах. Отримання формального погодження на фотофіксацію може прийматися під страхом осуду і колективним тиском та не відображати справжнього побажання людини щодо власної присутності у фотозвітах.
- Про події мають знати. Розвивати і цифрову систему оголошень, і мережу фізичних стендів у громадах. Залучати молодь на умовах стажування у ролі SMM-підтримки культурних установ для створення свіжого та помітного контенту.

- Поділ локального та експортного продукту: чітко розмежувати продукт для внутрішнього споживання та зовнішній туристичний бренд. Робити ставку на розвиток живих локальних практик, які цікаві самим мешканцям — із часом їхня автентичність та якість природно почнуть приваблювати й туристів.
- «Дегустація» інновацій для місцевого населення: пробуєючи привезти в громаду будь-який новий, нетиповий культурний формат, не діяти з позиції зверхності. Потрібно мати терпіння, ділитися попереднім досвідом споживання в інших містах, запрошувати до спільної «дегустації» та інтерпретувати нове крок за кроком.
- Долати стереотип безкоштовності через комбінування подій. Освітні, лекційні та соціально важливі заходи залишати безкоштовними (за рахунок грантів, бюджету чи меценатів), а розважальні культурні події робити платними.
- Постійно покращувати міжміське сполучення. Що легше людям подорожувати між громадами області, то швидше відбуватиметься обмін досвідом. Це якісно розвиватиме і попит, і пропозицію.

Зображення 36. Публікація в одній зі спільнот Facebook

4. Потреба у додаткових дослідженнях окремих тем

- Це дослідження має загальний описовий характер та визначає головні проблемні аспекти розвитку культури Полтавщини. Для розроблення більш ефективних культурних політик та інтервенцій варто додатково дослідити з перспективи місцевого населення та зацікавлених сторін такі теми: культура та бар'єри меценатства, ностальгія за минулим і толерування радянської / російської спадщини та впливу, релігія та духовні потреби, нові формати для зібрання малих груп людей, культурні події та взаємодія в онлайн-спільнотах, місцева влада та її (не)зацікавленість у місцевій культурі тощо.

СТАТИСТИЧНО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

Інформаційно-аналітична довідка

1. Географічно-адміністративне мапування та демографія (дані станом на 24.04.2026)

Джерело: Полтавська обласна рада. Територіальні громади Полтавщини,
відповіді на запит до Головного управління статистики

● АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ

Полтавська область має чітко виражену децентралізовану структуру після реформи АТУ:

Кількість районів: 4 (Полтавський, Кременчуцький, Лубенський, Миргородський).

Територіальні громади (всього 60):

Кременчуцький район: 12	Міські громади — 3	Селищні громади — 4	Сільські громади — 5
Полтавський район: 24	Міські громади — 5	Селищні громади — 8	Сільські громади — 11
Лубенський район: 7	Міські громади — 4	Селищні громади — 3	Сільські громади — 0
Миргородський район: 17	Міські громади — 4	Селищні громади — 5	Сільські громади — 8

Усього в області:

- Міські громади — 16;
- Селищні громади — 20;
- Сільські громади — 24.

Населені пункти (всього 1 841): міста обласного та районного типу — **16**, селища та міського типу (селища) — **34**, села — **1791**.

• ДЕМОГРАФІЧНИЙ ЗРІЗ ТА ДИНАМІКА ВПО

Джерело: [Полтавська обласна рада. Звіт про гендерний профіль Полтавської області 2026 року](#)

Статистика щодо ВПО у 2026 році:

Усього в Полтавській області зареєстровані з 2014 року **184 632 ВПО**. З них **165 756** зареєстровані з 2022 року.

ВПО, які перемістилися з початку повномасштабного вторгнення (з 2022 року), становлять **12,45%** від населення області, а загальна частка всіх зареєстрованих ВПО (з 2014 року) становить **13,87%**.

З 2022 року у містах зареєстровано **122 000 ВПО** (з них **72 892 жінки** та **49 108 чоловіків**). На обліку у сільських громадах перебуває **43 756 ВПО** (з них **26 311 жінок** та **17 445 чоловіків**).

• ГЕНДЕРНО-ВІКОВИЙ ДИСБАЛАНС (ОСТАННІ ДАНІ ДЕРЖСТАТУ ЗА 2022 РІК)

Загальна кількість постійного міського населення: **848 080**

Загальна кількість постійного сільського населення: **504 203**

	Чоловіки 15-19 років	Жінки 15-19 років	Чоловіки 20-24 років	Жінки 20-24 років	Чоловіки 25-29 років	Жінки 25-29 років
Міське населення	19405	18147	18662	17370	24712	23137
Сільське населення	10777	10293	11916	11553	16671	14369

* За повідомленням Держстату на запит про оновлену інформацію, в умовах правового режиму воєнного часу, оцінка показників кількості населення не здійснюється.

2. Реєстр та статистика культурної інфраструктури (станом на 31 серпня 2026 року)

Інформація отримана з відповідей на запити до Департаменту екології, Управління молоді та спорту, Департаменту культури і туризму

Загальна кількість комунальних закладів культури на балансі громад та області становить **1547** одиниць.

Галузева мережа області складається з:

- 783 клубних закладів (за даними статистичних відомостей, **99 клубних закладів потребують капітального ремонту, 7 перебувають у аварійному стані**);
- 695 бібліотек (**функціонує 664. 31 — не функціонує. Із 31 бібліотеки, що не функціонує, у 24 відсутні працівники, 7 не мають приміщень або розташовані в приміщеннях, стан яких є незадовільним**);
- 41 музею;
- 2 театрів;
- 2 концертних установ;
- 9 кінотеатрів;
- 1 історико-культурного заповідника;
- 43 мистецьких шкіл;
- 2 закладів фахової передвищої освіти у сфері культури.

У Полтавській області внаслідок бойових дій пошкоджено **11 будівель закладів культури**. З них 3 повністю відновлені, а 8 потребують ремонту.

У Полтавській області є такі території та об'єкти природно-заповідного фонду:

- Національно-природні парки — 2.
- Заказники загальнодержавного значення — 21.
- Пам'ятки природи, ботанічні сади та парки загальнодержавного значення — 8.

Альтернативні та публічні простори:

- Молодіжні центри / хаби та коворкінги: 24

Сфера дозвілля та рекреаційний потенціал:

- Стадіони — 33 (функціонують — 32, потребує ремонту — 1, зачинений — 1).
- Футбольні поля — 399 (функціонують — 362, потребують ремонту — 5, зачинені — 37).
- Спортивні комплекси та палаци спорту — 3, усі функціонують
- Криті та відкриті басейни — 21 (функціонують — 19, потребують ремонту — 2, зачинені — 2).
- Дитячо-юнацькі спортивні школи — 42, усі функціонують.

3. Громадський сектор та меценатство у сфері культури

Джерело: YO Market, [ICAP Єднання](#), [УКФ](#), [МВФ](#), REHERIT 2.0

Громадські організації

Зареєстровані ГО: За даними YO Market, в області зареєстровано **2946** ГО у яких є КВЕДИ за напрямками «культура», «відновлення спадщини», «модіфікаційні організації»

(90.01, 90.02, 90.03, 90.04, 91.01, 91.02, 91.03, 85.52, 94.99, 94.12, 41.20).

Фактично активні ГО:

За даними платформи [ICAP Єднання](#) («Маркет ОГС»), активність у грантових програмах організаційного розвитку мають 120–130 ГО Полтавської області. **(Платформа оперує діапазоном 120-130, бо кількість проєктів постійно змінюється, коли закінчується або починається грантовий термін)**

[УКФ](#) — 3 затверджені заявки у 2026 році.

[МВФ](#) — реалізовані проєкти 5 ГО у 2025 році у сфері «Культура» (відповідно до звіту).

У межах проєкту REHERIT 2.0 за фінансової підтримки Європейського Союзу — 2 проєкти.

* Полтавська область стала лідеркою серед усіх регіонів за найбільшою кількістю проєктів, які отримали гранти Президента України для молоді з малих територіальних громад у 2026 році. Усього підтримку отримали 44 учасники з регіону. Усі проєкти стосуються культурного напрямку.

На основі реєстрів Українського культурного фонду, грантових програм Президентської підтримки молоді, ICAP Єднання стає зрозуміло, що у місь-

ких громадах частка залучених грантових коштів становить 65-70%. У сільських — 30-35%**. Основу активних проєктів у сільській місцевості становлять молодіжні гранти, отримані в рамках грантової програми Президентської підтримки молоді.

* Зауважимо, що у сфері культури Полтавської області реципієнтами грантових коштів (зокрема від УКФ та міжнародних донорів) виступають не лише класичні громадські організації, а й комунальні та державні заклади культури, зокрема Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному (Опішнянська селищна громада) та Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського.

** Відсоткові показники залучених грантових коштів виведено через представлення загальної кількості грантів як 100% (на основі даних перелічених організацій). Далі відповідно до грантових звітів, у яких переможці вказували місце подання заявки (місто чи село), виведено відсоткові значення часток. Сільські гранти — це президентська підтримка молоді і два від УКФ. В підрахунках враховано лише гранти, які отримали громадські організації.

4. Порівняльний аналіз: Полтавщина та Україна

Джерело: Полтавщина — індикатор сформований на основі вище отриманих даних, дані щодо України — відкриті звіти Мінкульту, дані Держстату, електронна база ВПО Мінсоцполітики України.

Індикатор / Показник	Полтавська область	Середній показник по Україні	Короткий аналітичний висновок
Забезпеченість БК та клубами (на 10 тис. осіб)	5,8 (783 заклади)	4,52 об'єкти (18 623 БК)	Показник забезпечення клубною мережею Полтавщини вищий за середній по країні завдяки збереженим сільським БК. Водночас 13,5% клубів області потребують капремонту або є аварійними (106 закладів).
Забезпеченість бібліотеками (на 10 тис. осіб)	5,2 (695 бібліотек)	3,48 (14346 бібліотек)	Область суттєво перевищує середній рівень покриття бібліотеками. Головний ризик — приховане скорочення: 31 бібліотека не працює, причому у 77% випадків (24 заклади) причиною є відсутність працівників у селах.
Частка ВПО від загальної кількості мешканців (%)	12,45% (від 2022 р.) 13,87% (всього з 2014 р.)	12% ВПО (4,6 млн)	Область приймає більше ВПО за середній показник по країні. Спостерігається суттєвий дисбаланс: 73,6% ВПО (122 тис.) зосереджено у міських громадах, що створює тиск на міські простори та заклади культури.
Частка активних культурних ГО (від загальної кількості зареєстрованих)	3,5% – 4,0% (120–130 з 2 946)	близько 3,7%	Показник регіону відповідає загальнонаціональному тренду (понад 96% ГО інституційно пасивні). Проте область має низовий прорив — 1 місце в Україні за Президентськими грантами для молоді (44 проекти).
Питома вага грантового фінансування культури	2,5% – 4,0%	3,0% – 5,0%	Понад 95% фінансування культури покривається з місцевих бюджетів (зарплати, комунальні послуги). Водночас у бюджетах розвитку та проектній діяльності частка грантів Полтавщини сягає 15–22%.

Команда, яка працювала над проєктом «Культура очима громад: антропологічне дослідження Полтавщини»:

Дослідницька команда

Олексій Москаленко
Тіна Полек
Анна Захаренкова
Юлія Соболь
Ірина Стратієнко
Даяна Щур
Іван Дьяченко
Поліна Федоренко
Наталія Осипова

Авторка інформаційно-аналітичної довідки

Катерина Ткаченко

Літературне редагування

Дарина Чупат

Коректура

Іван Андрусяк

Дизайн

Софія Афанасьєва

Координація проєкту

Тетяна Терен
Катерина Пронько
Катерина Сова

Культурна агенція «Терени» була заснована 2025 року, щоб сприяти децентралізації культурних процесів в Україні та підтримувати культурні ініціативи в регіонах. «Терени» організовують публічні дискусії та розмови про культуру, локальну ідентичність і спадщину регіонів; навчають та об'єднують локальних діячів культури в межах проєкту «Зав'язь»; видають книжки про знакових постатей України; підтримують письменників через Полтавську літературну резиденцію «Крайнебо»; відзначають найкращу українську коротку прозу завдяки літературній премії «Григір»; досліджують маловідомі культурні феномени у медіапроєкті «Зблизька» та відкривають регіони через кураторські мандрівки. Перший пріоритетний регіон у діяльності агенції — Полтавщина.

Фундація Множина — філантропічна інституція, яка працює для посилення суб'єктності людей і суспільства в умовах глибоких цивілізаційних змін. Її місія — сприяти тому, щоб українці ставали авторами власного життя — спроможними, дієвими та проактивними громадянами, здатними брати відповідальність на всіх рівнях. Фундація підтримує людей, ідеї та інституції, здатні створювати довготривалі зміни, і працює за чотирма програмними напрямками: Ідентичність, Культура, Життєстійкість і Спроможність.